

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 1

1978

1 årg

ZISE, Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24 oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

V E Parving (formand)
P Gersmann (næstformand)
Gunnar Jakobsen (sekretær)
Robert Svalgaard (kasserer)
Jan Kanstrup (redaktør)
Arne Hægstad
Palle Høgh

Medlemsskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til kassereren, toldinspektør Robert Svalgaard, Thisted Distriktstoldkammer, Asylgade 40, 7700 Thisted.

Kontingentet er 35 kr årlig for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer. Biblioteksabonnement på ZISE koster 35 kr pr årgang, og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årlig, med 30 - 40 sider pr hefte.

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE, sendes til redaktøren, Jan Kanstrup, Søbredden 14, 4000 Roskilde.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for tilsendte manuskripter, og forbeholder sig ret til at foretage mindre ændringer. Væsentlige ændringer vil kun blive foretaget med forfatterens samtykke.

Zise, også skrevet cise og sise, er den almindelige betegnelse på ældre dansk for accise, forbrugsafgifter. Anvendes ofte synonymt med konsumtion.

Forsideillustrationen viser øllets oprindelse, jf billedteksten s 23.

Om Toldhistorisk Selskab

Tolddirektør V E Parvings tale ved den stiftende generalforsamling i Toldhistorisk Selskab, den 24 oktober 1977

Nu bliver det til virkelighed er overskriften på en artikel i toldvæsenets personaleblad 'Toldetaten'. Artiklen er selve indkaldelsen til dette møde, hvis formål jo er at få stiftet en toldhistorisk forening.

Overskriften og i øvrigt også selve artiklen er skrevet af toldassistent i direktoratet Gunnar Jakobsen. Ham er det, der mere end nogen anden har drevet på i denne sag og som i øvrigt længe har udvist stor interesse og stærk ildhu, når det gælder det toldhistoriske. Og det fortjener han både tak og anerkendelse for.

Nu bliver det til virkelighed står der. Glæden og forventningen ligefrem lyser ud af ordene. Og det er dejligt at mærke, ikke mindst når det kommer fra en af etatens unge. Men heldigvis har også en kreds af ikke helt unge vist interesse for sagen, således at en lille tapper skare af folk i og uden for etaten i dag står som indbydere til denne stiftende generalforsamling. Måtte kredsens initiativ blive påskønnet efter fortjeneste.

Det tror jeg nu det vil. Der har nemlig inden for etaten og også blandt mange med nær forbindelse til toldvæsenet så langt jeg husker tilbage være udvist megen interesse for det historiske. Desværre er det gået som med vejret: Der er talt meget om det, men ingen har gjort noget ved det.

En toldhistoriker vil ikke komme til at mangle stof med det første. Toldvæsenets arbejde har altid være utrolig omskiftende og spændende, hvad enten det drejer sig om selve toldopgaverne eller det gælder afgifterne eller de mange servicefunktioner, vi udfører for mange myndigheder.

Men det er jo ikke bare arbejdsopgaverne, der er historie i, det gælder i lige så høj grad arbejdsformerne. Det er dem eksperterne kalder procedurer eller metoder og rutiner. På disse områder er der sandelig nok at berette.

Tænk bare på fortoldningsproceduren. Det kunne jo for år tilbage være mange dage, ja uger før varerne kom igennem tolden. Nu frigives de på selve grænsen. Men i gamle dage måtte varerne vandre fra skib eller bane til toldlager og senere til vejerbod og derfra til udleveringslokale og hjem til varemodtageren.

Vejerbodslivet var et kapitel for sig. Her færdedes utrolig mange mennesker, utrolig forskellige mennesker, og her iblandt ikke så få farverige personer. Der var de folk,

der kørte godset ind i vejerboden, der var dem der pakkede varer ud og ind, der var toldassistenterne, der skulle toldtaksere varerne, der var toldkontrollørerne, som ledede arbejdet og der var varemødtagerens repræsentanter, som regel toldklarerere fra speditionsfirmaer. Det var hovedreglen, at der bestod et tæt og godt samarbejde mellem toldassistenten, pakhuspersonalet og klarereren. Månen en urutineret toldassistent ville have været ilde stedt, om han havde manglet klarereren eller pakhusmanden.

Vejerboderne var festlige arbejdspladser. Her blev varerne pakket ud og opsorterede efter toldposition. Nye varer blev især lig grad beskuede, og var det mekanik blev de også i mange tilfælde 'afprøvede'. I stille stunder kunne det hændes, at en kasse med mekanisk legetøj blev underkastet en særlig funktionskontrol. Og så var stemningen i top.

Også på det toldmæssige kontrolområde er der nok at forske i. Der er langt fra krydstoldvæsenets bevogtning af vore søtoldgrænser til de nuværende kontrolsystemer, der hviler på efterforskning og spotcheck. De ændrede transportvaner med hovedvægten på landevejstransporter og store skibsenheder har utvivlsomt haft den allerstørste samfundsmæssige betydning, men prisen har været, at den særegne charme og hygge ved havnelivet er gået tabt.

Toldvæsenet må naturligvis følge med udviklingen, på godt og ondt. Men vi savner nu småskibsfarten. Det var enhver tolders glæde i gamle dage at færdes langs kajerne, hvor der lå skib ved skib. At se på varerne, at snakke med søfolkene og havnearbejderne, med mæglerne og klarererne osv. En morgentur langs en kaj på denne måde skulle nok fjerne triste tanker.

Mens vi er ved toldkontrollen kan jeg ikke undlade at omtale et folkefærd som toldvæsenet stod på den allerbedste fod med, men som desværre nu er forsvundet. Det er kuskene, jeg tænker på. De begyndte i havnene kl 7 om morgenen, og når de havde fået læsset deres vogne, kørte de frem til toldvagten, som imidlertid først begyndte ekspeditionen kl 8.

Der sad så kuskene i lange rækker på vore skranker eller stod i kø. I ventetiden snakkede vi så sammen, hyggeligt og ven-skabeligt, om stort og småt. Det var folk præget af besindighed og soliditet. Skulle en eller anden komme ind i toldvagten og overfuse toldassistenten, så tog kuskene fat. De var vore venner.

Så er der oppebørselsvæsenet. Her er jo også sket et og andet fra de gamle konvolut- eller skuffedariumsystemer til nutidens kreditordninger og edb-regnskaber. Oppebørselsvæsenet var i gammel tid især lig grad behængt med snurrepiberier.

Under et besøg i Norge for nylig havde jeg sammen med andre fra direktoratet lejlighed til at se det smukke norske toldmuseum og toldbibliotek. Her så vi et smukt gammelt skuffedarium fra Frederiksstad. Der var skuffer for indgående told, for udgående told, for fyrpenge og for ladepenge. Men der var 2 skuffer, som var særlig interessante. Der var én for sportelpenge, og den var vigtig. Det forstås. Så var der én for tugthusafgift. Den satte sære tanker i sving. Vi har desværre ikke sådan et skuffemøbel, men jeg tror bestemt, vi også har brugt sådan et engang.

Toldvæsenets bygninger er fra gammel tid som regel værdige rødstensbygninger med kun lidt kontorplads, men med store pakhuslokaler for opbevaring af toldgod-

set og store vejerbodslokaler til fortoldningsarbejdet. I dag bruger vi kun kontorhuse. Vi har hverken brug for toldpakhuse eller vejerboder mere.

En ung toldtjenestemand, overtoldassistent Ryager omtaler i en artikel i Dansk Toldtidende for oktober måned 1977 det gamle toldvæsen på følgende måde:

Jeg tror faktisk jeg tilhører en begunstiget årgang - nemlig fra første del af det der senere skulle vise sig at blive de »brølende tressere«, det vil sige, at man har set en rigtig spuns i et rigtigt træfad, de grønne porcelænslamper og de lakforseglede og autoriserede toldbøger. Man har nået at snuse lidt til det gamle toldvæsen og de gamle arbejdsprocedurer, 5-øres tolderne, overkontrollørernes udøvelse af deres uindskrænkede magt, samt set et repræsentativt udsnit af gamle kontorkontrollører, hvis hele fremtoning passede så perfekt til det øvrige interiør.

Det er jo en glimrende beskrivelse, og jeg forstår helt hans følelser. Har man én gang færdedes i toldvæsenets pakhuse og set de mange forskellige varer i de mærkeligste emballager og med helt udefinerbare dufte, og har man én gang deltaget i vejerbodslivet eller foretaget en tjenstlig vandring langs skibskajer fyldt med skibe, ja så har man i sandhed fornemmet noget af den fornemme gamle tolderatmosfære. Og har man det, glemmer man det aldrig i livet.

Men toldvæsenet er andet end arbejde og huse. Toldvæsenet er først og fremmest mennesker. En stor etat med 5 000 mennesker og dog ikke større end at vi i vidt omfang kender hinanden. Vi interesserer os for hinanden og taler med hinanden. Men vi taler skam også om hinanden. Om markante personer, om pudsige mennesker eller om spændende begivenheder og løjerli-

ge situationer. I gamle dage var der jo virkelige originaler til, siger vi. Hvad mon de unge mener om os?

Jo vi taler meget sammen i tolderkredse og har det godt sammen. Der har altid været en meget fin etatsånd i toldvæsenet, og det er der stadig. Nogen synes måske ikke, det er moderne at sige sådan noget, men det ændrer nu ikke noget ved kendsgerningerne.

Vist er der sket en masse i toldvæsenet, som er værd at huske, og det gør der heldigvis stadig. Det triste er, at vi har haft så travlt med at organisere og rationalisere for at være på toppen, at vi har forsømt vor pligt til at knytte fortiden til fremtiden. Det er det vi nu skal prøve på at rette.

Den norske toldstyrelse udgav i 1969 første del af det norske toldvæsens historie, som jo i et vist omfang har sammenfald med vor toldhistorie. Anden del er lige på trapperne. Nordmændene har, som jeg sagde før, også løst problemerne om et toldmuseum og et toldbibliotek, og løst dem på en særdeles smuk og værdifuld måde. Måtte vi have held til at gøre det samme og gøre det snart.

I den norske toldetat er der meget stor interesse for disse kulturelle spørgsmål. Ca 80% af toldpersonalet er medlemmer af en forening nogenlunde svarende til den vi er i færd med at stifte her. Der er noget at stille efter.

Jeg vil slutte med at udtale min store glæde over, at denne sag nu er kommet så vidt, som den er. Jeg håber, der vil vise sig bred tilslutning til foreningen i etaten og også meget gerne fra andre interesserede. Og endelig håber jeg, det må lykkes foreningen at engagere alle, som i skrift eller tale kan bidrage med oplysninger fra en svunden tid.

I lære på Københavns Toldbod for 40 år siden

Tanker og erindringsbilleder under en stiftende generalforsamling

AF ARNE HÆGSTAD

Tolddirektøren stod ved talerpulten, bød velkommen og motiverede dannelsen af Toldhistorisk Selskab.

Han talte godt; korte, klare sætninger ... og pludselig forsvandt han for mit blik. Eller var det mig, der lukkede øjnene for bedre at lytte? Ord og toner fra en længe glemt sang dukkede op: -

*Fyrre år frem - når os alderen trykker,
pusten bli'r kort, men erindringen lang,*

...

*når i erindringen møjsomt du leder
efter din drengetids arbejde' og leg . . .
så kan det ske, det vil tit komme til dig
tonerne som af en kendt melodi,
syner af drengeårs herlighed vil dig
fængsle på ny med et sært trylleri.*

Jeg lyttede atter til taleren. - 'Vejerbodslivet var et kapitel for sig. Her færdedes utrolig mange mennesker, utrolig forskellige mennesker, og her iblandt ikke så få farverige personer' . . .

Jamen, det er jo den unge toldassistent Parving, der taler! Jeg genkender stemmen, vil ikke åbne øjnene, men fastholde den fortryllelse ved lyden af en stemme at være bragt nøjagtig 40 år tilbage i tiden. Jeg åbner alligevel øjnene (folk må ikke tro, at præsten fra Fejø er ved at falde i søvn.) Mit blik søger ud af vinduerne i direktoratets kantine. Oktoberdisen blander sig med tussmørket akkurat som den efter-

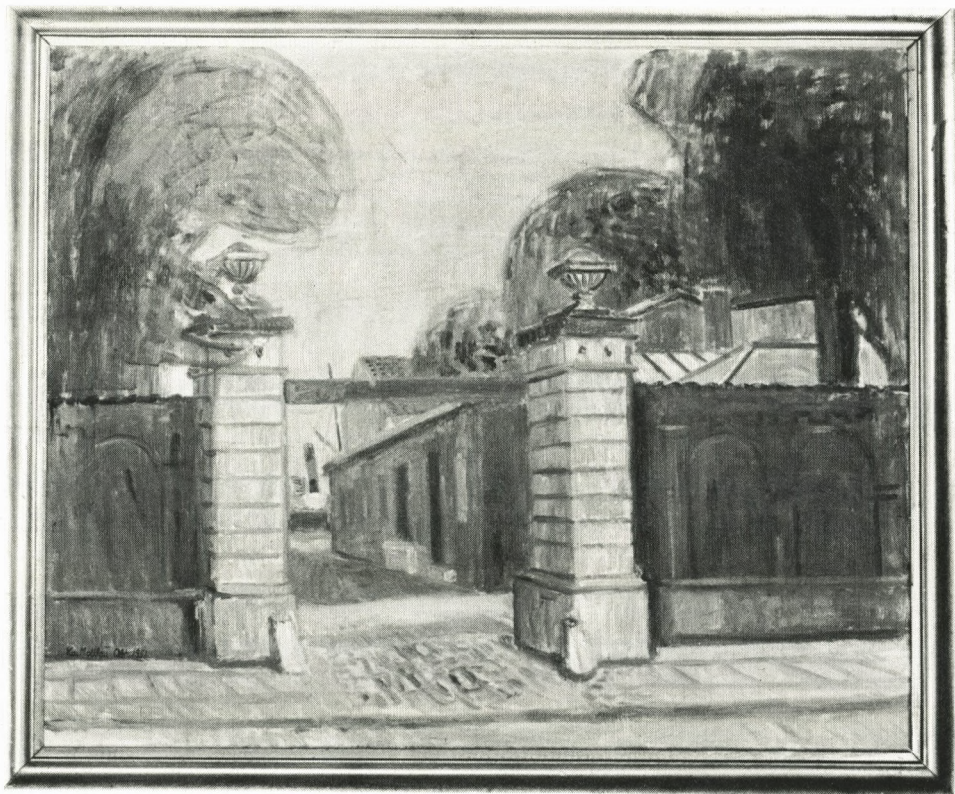
middag i oktober 1937, da jeg med skælven i stemmen spurgte min læremester:- Hvad nu til den første, når jeg er udlært? — —

—
'Vejerboderne var festlige arbejdspladser' fortsatte taleren.

Netop! Sådan følte jeg det jo selv dengang, og derfor var jeg bange for at blive kastet ud i den grå arbejdsløshed, når jeg nu ikke længere kunne gå for de 50-60-70 kroner om måneden, som havde været lønnen gennem de 3 læreår fra 1934 til 1937. - Hvad forlanger De? Jeg drømte om 125, men sagde 105! - En stigning på 50%! hvad får Dem til at tro, at De i næste måned skulle være så meget mere værd? - Det kunne jeg ikke svare på og sagde derfor tak til 90 kr. På de vilkår blev jeg så hos 'Nielsen i Jernskuret', ind til besættelsen i 1940 lammede det pulserende liv på Toldboden.

Og frem stiger for det indre blik kontoret på ca 12 kvadratmeter, hvor 6 mennesker deltes om 3 små skriveborde og et spisebord på 40 x 40 cm, hvor også firmaets 2 hestedækkenduftende kuske og ene chauffør havde deres spiseplads i middagsstunden. Kontoret var en blindtarm mellem Spiritusvejerboden og Toldbodens hestestald i den ende af Jernskuret, som lå nærmest Nyport med Toldbodens Konditori.

Kontoret havde kun 1 dør og 1 tagvindue. Forskellen på sommer og vinter var, at om sommeren stod døren åben, og om vinteren tagvinduet. Det duftede så dejligt

Kai Mottlau: Nyport og Jernskuret på Københavns Toldbod. 1951 (privateje).

ned fra tagvinduet, når de ædle spirituosa Rom, Whisky og Cognac blev 'styrtet' derinde på den anden side af væggen i Spiritusvejerbodens store kobbermålekar.

Om sommeren måtte jeg som yngste-
mand tit ud og spule brøstenene foran den åbne dør. På hede sommerdage under det sorte skifertag var hørmen fra de staldede heste slem. Afstanden fra Spiritusvejerbodens udleveringsrampe var så kort, at de store vinfirmaers hesteforspand blokerede den åbne dør. Og jeg københavnerdreng fik aldrig lært at klappe en urolig hest, så

man trygt kunne klemme sig forbi den! Men forbi skulle man jo, og så gjorde man det, omend med bankende hjerte.

Det meste af arbejdsdagen tilbragtes i vejerboderne: Grove Vægt, Fine Vægt, Søndre Vægt, 'Forsendelsen' og Postgods-vægten. Her mødte jeg pustet fra 'den store verden', som dengang lå meget langt borte. Her kunne jeg med store, forundrede øjne nippe til 'de frugter, som bonden aldrig ser'.

Jovist, vejerbodslivet var et kapitel for sig.

Klokken er lidt i otte. Toldklarererne har allerede længe stået i kø foran toldkontrollørens glasbur for at blive 'lagt frem'. Vejerbodsarbejderne dukker frem fra folkestuen, sugende mogenbajerens sidste dråber af overskægget, og de unge toldassistenter indfinder sig. De ifører sig de hvidgule kitler og går ind for med et håndtryk at sige godmorgen til deres høje foresatte, hr told- eller hr overtoldkontrolløren.

Når de har indtaget deres pladser ved vægtene, går de faste vejerbodsarbejdere frem og giver toldassistenten hånden med et buk. De toldklarerere, der som de første bliver 'lagt ud', går frem til de anviste vægte med flagrende 'angivelser' og stikker vejerbodsarbejderen på næven. Kun de allerældste klarerere kan tillade sig at veksle håndtryk med toldassistenten. Jovist, der er stil over det. Man har levemåde, men man kender sin plads!

Den tydelige rangordning begynder helt ude ved skibssiderne langs toldbodens kaj-er. Havnearbejderne, der bistår med losningen, og som bringer stykgodset fra skibssiden til pakhusets stueetage, er en anonym masse af rene lazaroner, hvis frynsede bukser holdes oppe med en stump reb om livet.

Nogle få skiller sig ud og avancerer til løse pakhusarbejdere; det er dem, der på mandshøje sækkevogne med skramlende hjul kører godset fra pakhuset til vejerboderne efter pakhusformandens anvisning.

De mest ædruelige får efterhånden chancen for at blive faste pakhusarbejdere; det er dem, der flytter stykgodset fra stueetagen i Gule Pakhus, Vestindisk Pakhus og Kieler Pakhus op på lofterne, hvis de ikke er blevet angivet til fortoldning, inden næste uges båd ankommer fra London, Hull, Lübeck og Göteborg.

De bedste af de faste pakhusarbejdere

kan gøre sig håb om at avancere til vejerboderne, men så er de også kommet så langt, som de kan komme. Det er noget nær Himlen, for der trykker man toldassistenter i hånden, og de har realeksamen! Det er mere, end hvad toldklarererne har; de fleste af os har knap nok mellemskoleeksamen.

Meget af dagen er ventetid. Man står op. Kun ældre, velkendte klarerere kan tillade sig at sætte sig på det ufortoldede gods i vejerboderne. Det kan vejerbodsformanden ikke lide, for han er ansvarlig for, at der ikke bliver rapset. Og man ved jo aldrig, hvad folk i disse hårde tider kan blive fristet til.

Klarererne sludrer hyggeligt sammen, men lavmælt, for man tør ikke irritere toldkontrolløren i hans alvorlige arbejde med at efterse toldassistenternes attestationer og klarerernes såkaldte 'efterangivelse'. Også af den grund at man selvfølgelig omtaler tolderne ved deres øge- eller kælenavne! Næsten alle har øgenavne. Nogle er i grunden ganske harmløse, men andre ret så nærgående. Overkontrolløren i Fine Vægt hedder aldrig andet end 'Glansbilledet'. 'Den tavse Dansker' taler for sig selv (hvis man kan sige det om en toldassistent, der aldrig lukker munden op!). 'Carl Ama'r' er såmænd bare fra Amager. Hvorfor toldassistenten i Vestindisk Port hedder 'Christian Fuglebur' kan ingen forklare.

Med kontorerne er det noget ganske andet. Nogle bliver endog dus med pigerne i Pakhuskontoret og på Toldkassererkontoret, ja, sågar forlovet! Det forlyder, at en klarerer skal giftes med en pige på Havnetoldkassererkontoret. Tænk, at få sig en kone, der har realeksamen og er fastansat i statens tjeneste. O, hvilken garanti for jordisk lykke! Men slig lyksalighed er vist ganske udelukket i 'Kreditten' (Kreditop-

lagskassererkontoret), for der er meterhøjt, matteret glas oven på skranken. Den eneste, man tør tale til, er 'Landsbybarberen' i hans Alpakajakke.

Den faste stab af klarerere går heller ikke ram forbi. Den ældre med portvinstemt fra speditiønsfirmaet G. kalder vejerbudsarbejderne for 'Det røde Aftenblad', og da han får en rødhåret lærling som føl, bliver det håbefulde unge menneske kaldt for 'Ekstrabladet'.

Men et vældigt kammeratskab og stor hjælpsomhed er der mellem klarererne. Toldtariffen er en jungle, og Den alfabetiske Varefortegnelse kan man kun bruge, hvis man behersker logikkens principper som en jesuitpater.

Lad os tage et eksempel! Jernvarer koster 10 øre pr kg i told. Under 2 mm kaldes det blik, og satsen er 20 øre. Men hvis blikket er lakeret, malet eller dekoreret, så bliver det 50 øre. Hvad koster så cykelklokker i told? Det står hverken i Toldtariffen eller i Varefortegnelsen, men af Tolddepartementets resolutionssamling fremgår det, at det kommer an på tykkelsen af den del af cykelklokken, som den bevægelige knebel rammer under brugen. Altså skiller man cykelklokken og måler med en mikrometerskrue. Dog skal man huske på det sted i toldloven, der siger, at lys, farveløs lak ikke regnes for lakering, og hvid maling ikke for maling, og indtil 2 parallelle streger ikke regnes for dekoration!

Eller som nu den dag, da der kom en kasse fra Frankrig. Stor som et kolonihavebelysthus og med et indhold af menneskeskeletter til fordeling blandt naturhistorielokalerne i de københavnske kommuneskoler.

Hvad er et skelet? Svaret er ben. Man slår op i Alfabetisk Varefortegnelse under bogstavet B. Ben - se Affald, lb.-nr. 1 toldfrit. Tjae, hvad er vel et menneskeske-

let andet end jordisk affald? Forsigtigvis angiver man ikke indholdet som toldfrit affald; man ved jo aldrig, og man risikerer en ordensbøde, hvis toldopsynet er af en anden opfattelse. Man angiver 'Til egen undersøgelse' og håber på at komme for hos en toldassistent, som er til at snakke med og ikke som 'Den tavse Dansker', der kan finde på at kræve efterangivelsesrubrikken udfyldt, inden han dypper pennen i blækhuset.

Godt det samme. Da kassen er åbnet, og det øverste lag savsmuld er skubbet til side, viser det første kranium sig. - 'To be or not to be!' Men, aknej. Der er ingen mulighed for at spille Hamlet i Grove Vægt. De omhyggelige franskmænd har bundet alle knoglerne sammen med sejl garn, så de ikke kan blive forbyttet under transporten eller toldbehandlingen. Respekt for de døde! Nuvel, men hvad siger Alfabetisk Varefortegnelse nu? Ben - i forbindelse med andet stof, som Galanterivarer 2 kroner pr kg.

Hvilken ironi. Unge velskabte mennesker med alle tænder i behold, faldne som ofre for en eller anden epidemisk sygdom i en fjern fransk koloni, velegnede til danske skolebørns undervisning i anatomi! Galanterivarer! Elementært, min kære Watson!

Tilbage står for klarereren lynhurtigt at regne ud, hvormegit 'Arbejdspengene' vil beløbe sig til ved 'fuld udpakning'. Måske er det billigere for importøren at begære 'brutto for netto'? Jeg vælger at betale for 'fuld udpakning' og så kun betale 2 kroner pr kg ren nettovægt. Nettovægten viser sig at være langt under halvdelen af hele forsendelsens bruttovægt, så jeg må huske på, at toldassistenten endelig skriver det lille ord 'Alt', ellers vil toldkassererkontoret nægte at udskrive toldkvitteringen ud fra den antagelse, at der er glemt noget.

Vejerbudsarbejderne spørger: »Skal jeg virkelig putte dem i kassen igen?« - Næe,

det er ikke nødvendigt, hvis bare toldassistenten vil skrive 'udgår løst'.

Skeletterne køres ud i Udleveringen på en 'Skelskørvogn', mens jeg udfylder den 'Handelsstatistiske Anmeldelse' på galanterivarer. (Husk, det skal være en af de lyserøde, for tolden betales kontant!).

Da chaufføren kører bort med den makabre last, har han lagt en presenning over ladet.

Vejerbodsformanden nærmer sig brøgsigt:

- Hør, hvad med den tomme kasse der? Den kan vi ikke have stående og fylde op!

- Savner formanden ikke et redskabskur i sin kolonihave?

- Pudsigt, at du siger det! Jeg tænkte lige på det!

Og så får kassen lov til at blive stående i mange dage, indtil en chauffør, der ikke er bleg for et 'hjørnelæs' tager sagen i sin egen hånd, hvad hans principal af gode grunde aldrig får noget at vide om.

I middagsstunden mellem 12-12,30 presser vejerbodsarbejderne i Grove Vægt tiloversbleven træuld i baller, og kammeraterneovre i Fine Vægt bukker de sprængte jernbånd fra tekstilballerne. Det er en stiltiende aftale, at de må sælge den overflødige emballage til produkthandlerne.

Pengene går til vejerbodens julefrokost.

»Og endelig håber jeg, det må lykkes for eningen at engagere alle, som i skrift eller tale kan bidrage med oplysninger fra en svunden tid!« - En kraftig applaus rykker mig 40 år frem; min ungdoms toldassistent Parving forlader talerpodiet og er atter tolddirektøren af samme navn.

En time senere er den fhv toldklarerer, fhv kontormedhjælper ved Københavns Brandvæsen under Besættelsen, fhv speditør, fhv adjunkt og administrative inspektor ved Johannesskolen på Frederiksberg, sognepræsten på Fejø i Smålandshavet som universitetsuddannet historiker medlem af bestyrelsen for Toldhistorisk Selskab.

Og han har lovet sig selv - efter evne - i skrift eller tale at bidrage med oplysninger fra en svunden tid, for måske . . .

*syner af drengeårs herlighed vil dig
fængsle påny med et sært trylleri!*

På Toldboden kaldte de ham 'Præsten' - og fyrretyve år senere blev han det. Jovist var vejerbodslivet et kapitel for sig, men som i de gode romaner: - det første kapitel bestemmer indholdet af de følgende.

De københavnske vejerboder var en god læreplads.

J C Ernst og Københavns toldbod 1733

AF JAN KANSTRUP

Johan Conrad Ernst (1666 - 1750) tilhørte af fødsel det københavnske patriciat. Efter at have studeret bygningskunst, bl a på studierejser ud i Europa, udnævntes han i 1693 til kongelig bygmester, stadsbygmester i København, samt Søetatens bygmester. I 1716 blev han generalbygmester, chef for den kongelige byningstjeneste. Blandt hans store arbejder kan nævnes Operahuset (nu Østre landsrets bygning), Frederiksberg slot og Kancellibygningen. Hans stil er præget af nøgternhed, i overensstemmelse med den forudgående tradition i dansk arkitektur. Han omtales som en flittig og sparsommelig administrator af de kongelige bygninger.

Det er i litteraturen en fastslået kendsgerning at Ernst's rolle i bygningsadministrationen var vigende i Frederik 4.'s sidste år, og at han efter Christian 6.'s tronbestigelse i 1730 i stigende grad tilsidesattes til fordel for andre bygmestre. De sidste år før sin afsked i 1734/35, skal han kun have været beskæftiget ved mindre ombygnings- og vedligeholdelsesarbejder (1).

Københavns toldbod i 1733 må således have været hans sidste større opgave. Den bevarede byggesag i Rentekammerets arkiv vidner ikke om en svækket mand, men om en energisk, rutineret, - og noget stridbar arkitekt (2).

Det havde længe været velkendt, at Københavns toldbod var i en miserabel forfatning; men i 1731 var linen løbet ud. Den 26 april indberettede Københavns toldinspektører, Lauterup og Klinge, at den næsten 100 år gamle bindingsværkstoldbygning var en sammenstyrtning nær. Heri lå en fare for personalets sikkerhed, men også for

det oplagte gods, så meget mere som væggene allerede var faldet ind adskillige steder, og hullerne blot dækket med brædder. Man anmodede om bevilling til en nødtørf-tig reparation, til at afhjælpe de værste mangler indtil en ny bygning kunne blive opført. Endvidere indberettedes, at bolværkernes elendige forfatning medførte udskridning af fyld i havnebassinet, og at en opmudring følgelig var nødvendig.

Rentekammeret sendte sagen til generalbygmesterens udtalelse. Fra de tilbagevendende syn og reparationer var Ernst naturligvis bekendt med problemernes art og omfang. I sin udtalelse af 24 maj erklærede han bygningen for moden til nedrivning, bl a fordi fundament og bærende konstruktioner var gennemrådet; en egentlig reparation af den gamle bygning ville være omsonst; i øvrigt kunne man næsten have opført en ny toldbod for de summer, der allerede var ofret på reparationer af den gamle.

Rentekammeret overvejede sagen et par måneder, og anmodede herefter Ernst om at udarbejde beliggenhedsplan, tegninger og overslag til en ny toldbygning.

Den 31 oktober kunne Ernst fremlægge et grundrids over toldbodarealet med eksisterende og kommende bygninger, 2 alternative projekter til en toldbodbygning med tegninger og håndværkeroverslag over fag-entrepriserne, samt overslag over de tilhørende sidebygninger og plankeværker.

Det fremgår af Ernst's forklaringer, at projekterne blev udarbejdet i samvirke med toldinspektørerne; om projekt 1 nævnes nemlig at det 'faldt noget for engt'; som begrundelse for ikke at udarbejde pro-

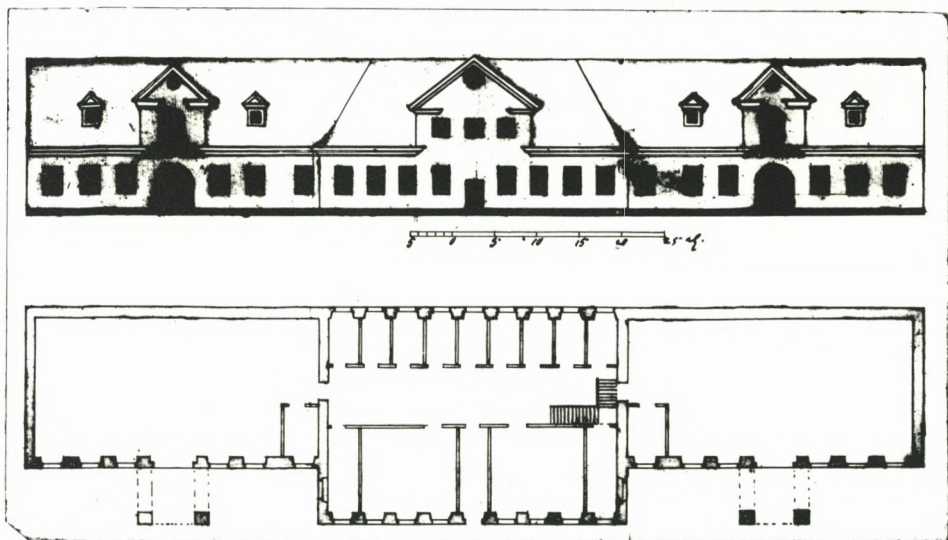

Fig 1 Grundrids og opstalt af en ny toldbodbygning. J C Ernst 1731 (Rigsarkivet).

jekt til toldbodbyggen angives at 'det ikke vides hvorledes de den vil have lagt'.

Projekt 1 var altså kasseret af toldinspektørerne, og Ernst beskriver det også kun ganske kortfattet. Grundrids og opstalt (fig 1) viser en prunktløs enetages midterbygning med trekantgavlkvist, ind delt i kontorer, suppleret med 2 tilbagetrukne pakhyslænger. Den totale længde opgives til 108 alen, bredden af midterbygningen til 26 alen, af pakhusene til 19 alen.

Projekt 2 (fig 2) er udformet over samme grundplan, men med en midterbygning i 2 etager. I rumfordelingen opereres der med kontorer i midterbygningens 2. etage, og 3 pakhuse i grundplan, dog således at der er afsat lokaler til henholdsvis militærvagten og til acciseskriver og visitor i enderne af sidelængerne. Sidelængerens pakhuse er beregnet til oplag af fint og småt, samt af konfiskeret gods, midterbygningens til grove varer og 2 vægte.

Ellers ligger den mest iøjnefaldende forskel i den omhu der er gjort for at give toldboden en statelig facade mod havnen, overfor de fremmede der kommer sejlene. Det dominerende træk er den svære buegang, der åbner sig for godsets klarering. Fra vinduerne i den lisenopdelte 2. etage våger toldinspektørernes øjne over livet på toldbodbyggen. Den afsluttende halvrunde fronton er på tegningen glat, men herfra skulle kongens portrætbuste varetage det symbolske overopsyn, flankeret af Merkurog Neptun, handelens og søfartens guder.

De medfølgende specificerede håndværkeroverslag viste udgifter til projekt 1 på 14421 rigsdaler 24 skilling, til projekt 2 på 16414 rigsdaler 32 skilling; altså en difference på mindre end 2000 rigsdaler, som Ernst ikke fandt rådeligt at spare. I begge overslag var der kalkuleret med stald, vognport og plankeværker.

Ernst advarede mod at udgive byggeriet i

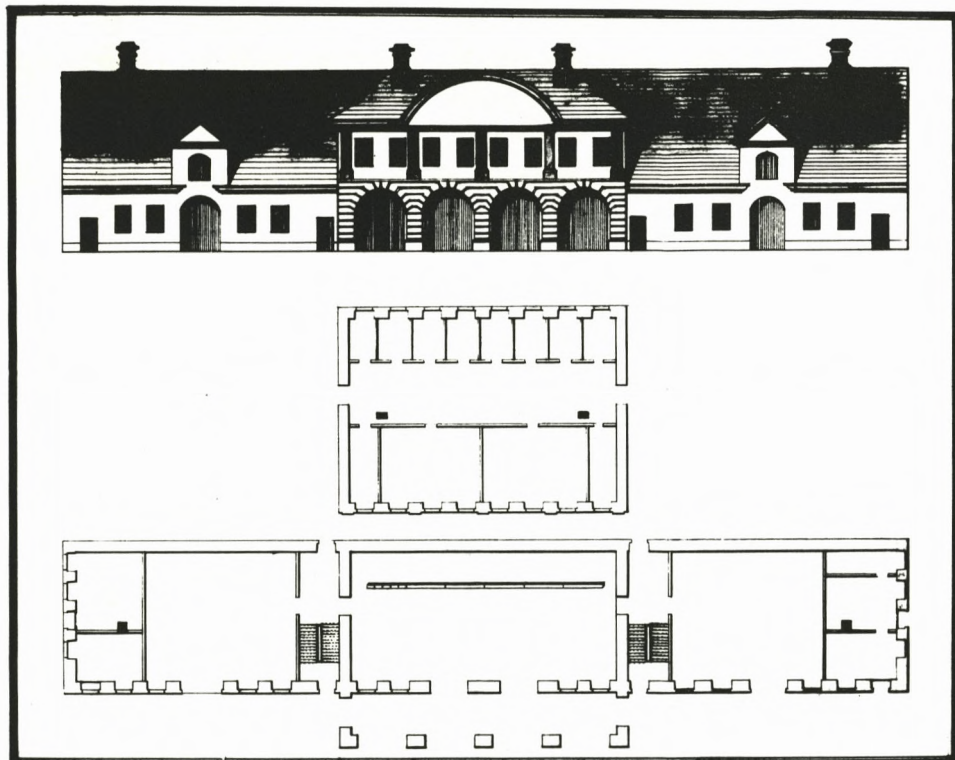

Fig 2 Grundrids og opstalt af en ny toldbodbygning. J C Ernst 1731. Approberet ved kongelig resolution af 24 marts 1732 (Rigsarkivet).

entreprise, og tilrådede i stedet at toldkammeret selv kom til at stå for det, det vil sige for indkøb af materialer og akkordering om arbejdet med enhver især. Entrepriseformen var ellers en normal fremgangsmåde ved udførelsen af offentligt byggeri, og bag advarslen antydes da også aktuelle forhold som begrundelse, nemlig den højkonjunktur i byggesektoren der herskede i København i årene efter branden 1728. Man kunne hverken nære tiltro til opgivne priser eller til arbejdets kvalitet.

Ernst havde ved begge projekter regnet

med bygninger i grundmur. Rentekammeret forlangte imidlertid overslag over de alternative udgifter ved opførelsen af de tilsvarende bygninger i bindingsværk.

De forlangte overslag, med tilhørende tegninger, fremsendtes 7 januar 1732, og viste mindre udgifter på 2000 å 2500 rigsdaler. Med den nu bortrædnede toldbodbygning i tankerne, var det oplagt for Ernst at fraråde anvendelsen af bindingsværk i en bygning der skulle ligge mod søen, ubeskyttet mod vind og vejr. Reparationsomkostningerne ville snart overstige besparelserne i forhold til en grundmuret

bygning af gode sten med gode skarpe fuger.

Endelig må Ernst have haft fornemmelsen af at Rentekammeret nærede mistillid til ham. Han anførte at de indhentede håndværkeroverslag var ganske uforpligtende; de kunne tjene som vejledning ved kontraheringen. Han understregede, at det var ham ligegyldigt hvem, der fik arbejdet, blot det blev gode driftige håndværkere, som ville gøre deres arbejde færdigt. Ved byggeriets gennemførelse ville der altså ikke være grund til at tilsidesætte ham, 'som vel er skeed tilforn'. Til forståelsen af dette kan bemærkes at generalbygmesteren ikke alene var arkitekt, men tillige ofte entreprenør, og at han som sådan benyttede sine faste håndværkere; endelig falder udtalelserne i tråd med andre kendte bemærkninger, hvor Ernst udtrykker bitterhed over tilsidesættelser.

Rentekammeret tilsidesatte ikke den gamle generalbygmester. I indstillingen til kongen, 14 marts 1732, fremstillede kammeret alt i overensstemmelse med Ernst. Nok var man betænkelig ved udgifterne, men grundmur måtte foretrækkes, både af byggetekniske og af præsentationsmæssige grunde. Det havde været overvejet om udgifterne kunne dækkes gennem en ekstravgift af varer og skibe, udfra den betragtning af toldbodbygningen var en serviceydelse overfor købmænd og skibsredere; man havde dog opgivet tanken igen, da det ville være i modstrid med de toldnedsættelser der var indeholdt i den netop approberede toldrulle. Som en formildende omstændighed nævntes muligheden af forøget indtjening af pakhusleje for oplagt gods.

Kongen approberede projekt 2 den 24 marts 1732, efter at Kastellet's kommandant havde erklæret at bygningen ikke ville ligge i vejen for befæstningens kanoner.

Uden at det nævnes, tør man måske formode, at kongen i sit valg mellem projekterne 1 og 2, også har ladet sig lede af forskellene i den skulpturelle udsmykning: Projekt 1 var tiltænkt kongens kronede monogram til 36 rigsdaler, mens den hvælvede fronton på projekt 2 var tænkt prydet af kongens portræt med tilhørende ornamentering efter Ernst's udkast, til 396 rigsdaler.

Byggeriet iværksattes straks, med Ernst og toldinspektørerne som byggeudvalg; første rate af bevillingen blev anvist allerede 26 april, til dækning af materialeindkøb og håndpenge til de antagne håndværkere. Herefter fulgte anvisningerne byggeriets fremadskriden, indtil bevillingen var opbrugt i juli måned 1733; på dette tidspunkt var byggeriet dog næppe afsluttet, for byggeregnskabet blev først indsendt 12 december 1733 (3).

I regnskabsforklaringen bedyres at byggeriet var forestået med al mulig sparsommelighed; når der alligevel måtte konstateres overskridelser på godt 1300 rigsdaler, skyldes det små konstruktionsændringer undervejs, anskaffelse af inventar, - samt maling af frontonudsmykningen. Overskridelserne var tildels forhåndsgodkendt, og det voldte da heller ikke vanskeligheder at opnå godkendelse af regnskabet, inklusive den fornødne efterbevilling, ved kongelig resolution af 4 januar 1734.

Samtidig med bevillingen til toldbygningen var der afsat et beløb til reparation af bolværket ved toldbodens sydgrænse, mod det såkaldte røde hav, et havnebassin der blev opfyldt i 1780-erne. Ernst havde derimod undslået sig for at udarbejde overslag over arbejderne på bolværket mod selve havnen og på toldbodbryggen; først måtte tilstanden af det eksisterende anlæg vurderes nøjere, dernæst måtte toldinspektørerne gøre sig klart hvad de ønskede.

Fig 3 Københavns toldbod 1749. Anonym farvelagt tegning (Direktøratet for Toldvæsenet).

Toldbodbolværkernes tilstand blev fulgt med opmærksomhed fra den modsatte side af havnen, af Holmens admiral; for rådne bolværker var ensbetydende med risiko for udskridning af fyld i havnen, og i værste fald blokering af orlogsskibene på Holmen.

I kraft af sin bibeskæftigelse som søetats bygmester burde Ernst være den første til at harmonisere toldvæsenets behov med marinens interesser i disse bolværker. Men tværtimod indviklede han sig i stridigheder med Holmens admiral, der ikke kunne få konstruktionen solid og bestandig nok. Ernst's sparsommelighed blev i denne sag ikke påskønnet, og han blev udsat for den tilsidesættelse han havde frygtet ved opførelsen af toldbodbygningen; det byggeudvalg som skulle forestå anlægget af toldbodbygningen kom til at bestå af Holmens admiral og toldinspektørerne. Told-

inspektørerne havde leveret den hensynsfulde begrundelse, at Ernst's mange forretninger ikke tillod ham at holde bestandig opsyn med arbejdets udførelse, mens Holmens admiral alligevel lagde vejen forbi hver dag.

Selvfølgelig overlod admiral Bille det løbende tilsyn til andre. Ernst var på vej ud. Hans manglende smidighed må have været medvirkende.

Ernst's grundmurede toldbodbygning af de gode Tulstrupsten kunne for bygningsmæssige årsagers skyld have stået den dag i dag, med gode skarpe fuger, og gjort god fyldest. Helt i overensstemmelse med planen, fig 2, var den ikke blevet; det fremgår af senere afbildninger, bl a i Thuras *Hafnia hodierna* (Tab. LXV). Først og fremmest blev midterbygningens tagrejsning forhøjet til det dobbelte, hvad der skabte

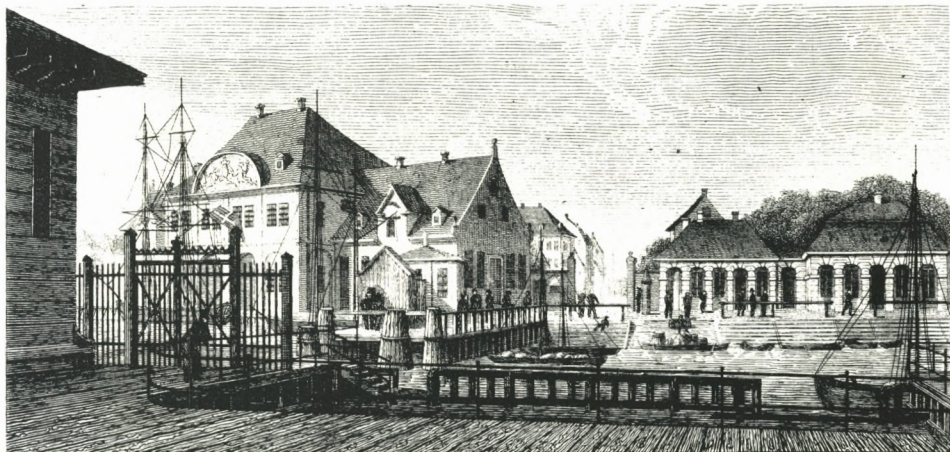

Fig 4 Københavns toldbod 1832. Kobberstik i S H Petersen, Dansk Atlas.

en noget ændret balance i bygningen, med forstærket vægt på centrum; dernæst blev der tilføjet 3 x 2 symmetrisk anbragte småkviste på tagene. Fig 3 viser et prospekt af toldbodpladsen i 1749.

Bygningen var dimensioneret med henblik på fremtiden; den skulle ikke alene honorere øjeblikkets krav, men tillige kunne give plads til toldbehandlingen af den øgede trafik og handel, man håbede ville følge af 1730-ernes erhvervspolitiske foranstaltninger.

At rammerne holdt i henved 40 år vidner dog mindre om forudseenhed, end om skuffede forhåbninger til handelens og industriens vækst. Den kom først i århundredets sidste trediedel.

Allerede ved den florissante periodes begyndelse sprængtes alle rammer, specielt for oplagskapaciteten. I højere grad en toldforvaltningen anså det for ønskeligt, måtte man tillade privatoplæg i købmændenes forhåndenværende lokaler.

Den fornødne oplagskapacitet blev tilvejebragt gennem et storstilet pakhusbyggeri i 1770-erne og 1780-erne, for både

kongelig og privat regning. Behovet for kontorlokaler kunne tildels tilgodeses i pakhusene, tildels i forskellige småbygninger, men ideelt var det ikke; pladsen i kontorerne på selve toldbodbygningen var trang.

I 1820-erne og 1830-erne blev den underkastet en fuldstændig ombygning efter tegninger af hofbygmester Holbech. Buegangen blev inddraget, pakhuslængerne blev forhøjet med en etage, der tilbyggedes en vinkelfløj. Ernst's barokbygning skiftede karakter, og kom til at fremtræde i en tillempt klassicistisk stil (fig 4).

Denne gennemgribende udvidelse gav endnu nogle årtiers respit. Det stadig voksende pladsbehov kunne nogenlunde tilfredsstilles gennem inddragelse af omkringliggende bygninger, og gennem nybyggeri. Men i hvert fald i 1870-erne var forholdene blevet aldeles utålelige, hvis man da ellers skal tro et læserbrev i Dagbladet, der rummer en malende beskrivelse af den besværlige klareringsprocedure i de tætpakkede lokaler, og bl a bemærker at kontorerne snarere minder om fuglebure

end om ekspeditionslokaler for embedsmænd (4).

På dette tidspunkt var en løsning af problemerne dog på vej, nemlig gennem opførelsen af toldkammerbygningen i Amaliegade i årene 1872 - 1875. Den gamle toldkammerbygning indrettedes til frilager, - med godt 15 års frist.

Det stærkt stigende behov for frilagerplads kunne nemlig ikke tilgodeses i de bestående bygninger, og heller ikke i tilbygninger til dem. Efter et langvarigt politisk tovtrækkeri, lykkedes det finansminister Estrup at opnå Rigsdagens bevilling til opførelse af et nyt stort frilagerkompleks. Som indledning til dette byggeris 2. etape blev den gamle toldkammerbygning nedbrudt i 1893, efter 160 års tjeneste.

Helt forsvandt den dog ikke. Frilagerbygningen var et sammensurium af adskillige stilarter; Ernst's toldkammerbygning var et af forbillederne. Hovedfacaden mod havnen var en art kopi heraf, tydeligst gennem genanvendelsen af skulpturgruppen i en tilsvarende fronton (fig 5).

I dag har de bestående bygninger på toldbodarealet endnu engang måttet vige for nybyggeri. Det æstetiske tab ved nedbrydningen af toldkammerbygningen i Amaliegade, Frilagerbygningen mv, er nok til at bære. Nybyggeriets betonfacader indgår i hvert fald i en mere harmonisk helhed med Amaliegades husrækker. Også mod havnen er byggeriet søgt tilpasset nabopakhusene.

På gavlen mod Toldbodgades knæk ses den gamle skulpturgruppe genanvendt for anden gang, nu som en prydenstand på en tom flade. Den gør sig godt, men har dog ikke nogen egentlig funktion i arkitektens komposition.

Ernst's og stenhuggermester Didrik Gerckens skulpturgruppe er opbygget med henblik på en halvrund fronton, som det

Fig 5 Frilagerbygningen. Fotografi efter 1895 (Toldbiblioteket).

øverste element i en bevidst facadekomposition. Kongens portrætbuste er centrum, Merkur med stav og Neptun med trefork hans drabanter; udfyldningen består af eksempler på landjordens og havenes overflod. Endelig må man forestille sig skulpturerne med farve på, som ved afleveringen i 1733; oliefarverne blev omhyggelig afvasket i 1893 (5).

Skulpturgruppens udseende og placering i dag ses på den afsluttende illustration (fig 6).

Noter

Herman Andersen, Københavns Toldbod fra de ældste Tider indtil Vore dage (København 1915), rummer bl a oplysning om alle større byggeforetagender på toldboden. Den er i fremstillingen udnyttet uden nærmere angivelse.

1. Fx Knud Voss, Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden (København 1966), s 52 ff, og Thorkild Roepstorff, Frederik IV's Generalbygmestre (København 1975), s 44 ff,
2. Rigsarkivet, Rtk 2241.14, Københavns civile-tats kontor, kommuniserede kongelige reso-lutioner og reskripter med bilag; samtlige re-solutioner og bilag vedr. Københavns told-kammers byggesag 1731 - 1734, er samlet un-der kgl. res. 1732, 24/4. Rentekammerets originale forestillinger med påført kgl res fin-des i Rtk, 2211.94-95, Kammerkancelliet, relations- og resolutionsprotokoller.
Der ses ikke bevaret nogen modsvarende byggesag i arkivet fra Københavns toldkam-mer på Landsarkivet for Sjælland mm.
3. Selve de aflagte regnskaber ses ikke bevaret blandt Rentekammerets reviderede regnska-ber. I byggesagen findes de medfølgende regnskabsforklaringer, samt en udbetalings-oversigt (udbetalingerne er registreret og bogført i Assignationskontoret).
4. Tillæg til Dagbladet, 1871, 7/12; et eks-emplar findes i Generaltolddirektoratet, gruppeordnede toldsager, 4.137, toldbyg-ningssager, pakke 48, Ny toldkammerbyg-ning (Rigsarkivet).
5. S.st, pakke 41, Frilagerbygningen, kontrak-ter, regnskaber, mv; kontrakt 1893, 22/3, med stenhuggermester A Sonne, Nexø, om restaurering af frontongruppen for kr 1172,50; entreprisen omfattede bl a rensning og afvaskning af gammel oliefarve, supple-ring og omhugning, og ny Merkurstav og tre-fork i zink.

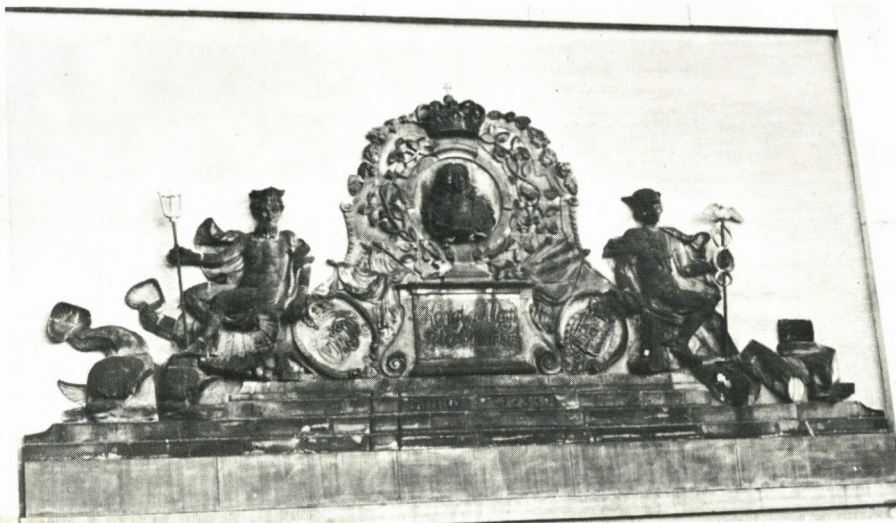

Fig 6 Skulpturgruppen trænger til at blive rensset.

Noget om Einer Bruun

AF KAI SUHR

Den 1' april 1930 fik vi en ny toldkontrolør ved Padborg toldsted. Det var den 44-årige toldassistent i Odense, Einer Bruun.

Det var de normale vilkår dengang. Overassistentstillingerne fandtes endnu ikke i toldvæsenet, og den almindelige avancementsalder var 43 - 44 år.

Einer Bruuns fader var oppebørselskontrollør i Gudhjem, og her begyndte Einer sin karriere i toldvæsenet som privat ansat kontorist hos faderen i 1902. Senere var han på kontor i Helsingør og efter en kort tid i København blev han i 1915 forflyttet til Vamdrup.

Einer var en udmærket fortæller, og det var vel naturligt, at en del af de historier vi fik i Padborg, var om hans tid som grænseltold i Vamdrup.

Toldassistenterne i Vamdrup havde en ekstrabeskæftigelse som meteorologer, men det blev jo som Einer Bruun sagde, ikke altid de rigtige meldinger der blev afsendt. Fx kom Carl Ludvig Hansen gang på gang og spurgte: 'Du Einer, sig mig lige, når vinden er vesten, er det så når den blæser mod vest eller når den kommer fra vest'. Det lærte han aldrig.

Men hvad der var værre, var at når assistenterne på nat-holdet havde fejret et eller andet og måske fået lidt rigeligt med øl, så benyttede de regnmåleren, når de om morgenen inden de gik hjem skulle af med øllet.

Det var selvfølgelig ikke alle kollegerne, der gik med på den spøg, og derfor korrigerede væskeaflesningen, men det hændte dog, at man i et jysk dagblad kunne læse, at lufttrykket havde været højt over hele landet med solskin og ingen nedbør, undta-

gen det sydlige Jylland, hvor der havde været kraftig nedbør, hvilket antagelig måtte skyldes en kraftig tordenbyge af lokal karakter. Nå, dette lille ekstrajob blev så fragtaget toldassistenterne og overdraget til andre og mere pålidelige aflæsere.

På 'store Okseø' i Flensborg Fjord boede en bådebygger, som tillige i sommermånederne drev sæson-restaurant for udflugtsgæster fra Flensborg. Under et restaurationseftersyn i oplandet var vi nået til Sønderhav, og her lånte vi kromandens jolle og roede til Okseøen. Det var første gang siden restaurationskattens indførelse, der havde været eftersyn, og mens vi nød krokonens eftermiddagskaffe kom hun med følgende bemærkning. 'Jamen, æ ka' da it forsto. Di æ da et dansk'. Er jeg ikke dansk, svarede Einer Bruun. 'Næi, æ søns Di snakker lisom de svenske ålefiskere, der komme her om vinteren'. Det passede ikke rigtig Einer Bruun.

I mange år ferierede Einer Bruun i Gudhjem og ofte havde han vennen Chr Jensen med. Mange undrede sig over venskabet mellem disse to, der stammede helt fra deres unge dage. Einer Bruun, stor og kraftig, nærmest en sømandstype, og Chr Jensen, der i væsen og tale var nærmest feminin. Einer Bruun hilste een med et kraftigt håndtryk. At hilse på Chr Jensen var nærmest som at tage fire bajerske pølser i hånden.

I Gudhjem vidste alle, at når havnefogden hev sin båd på land, skrabede og malede den, og den atter blev søsat, så kom Einer Bruun hjem på ferie. Einer Bruun og Chr Jensen sejlede og fiskede, hvis vejret var til det, og blæste det for meget, kunne

der jo også fiskes fra klipperne. En af Gudhjem-drengene ved navn Bernt (nuværende toldinspektør Klemmed) sørgede for afhentning af øl og sodavand, og egentlig burde det være ham, der skrev om Einer Bruun og Gudhjem.

Det var under 1' verdenskrig Einer Bruun var tjenstgørende i Vamdrup. Folk af mange nationaliteter kom og gik i Vamdrup, nogle for at tjene penge, andre af andre årsager.

Der gik rygter om, at toldassistent Frost vistnok var en slags engelsk spion. Om dette havde noget at gøre med hans forflyttelse vides ikke, men medens han var indkaldt til sikringsstyrken blev han forflyttet til Herning. Senere kom han en tur til Vamdrup for at give afskedsgilde, og herom berettede Einer Bruun.

Festen skulle stå i Bastrup kro. Vi begyndte i haven, men da det trak op til regn og tordenvejr, flyttede vi indendørs. Da vi gik hjem hen på natten skyllede regnen stadig ned, og Carl Ludvig var blevet så medtaget, at to mand måtte bære ham. Tychsen gik ved siden af og dirigerede. 'Når I nu er trætte må vi hvile, og vi lægger Carl Ludvig i en vandpyt med maven nedad. Det køler så dejligt'.

Ved fælles hjælp nåede selskabet til Vamdrup, alle våde til det bare skind. Carl Ludvig boede hos en enke med voksen datter. Der var ingen hjemme, da vi ankom, men vi fik ham klædt af, og gav ham noget af datterens nattøj på. Hos isenkræmmeren, der havde forretning i stueetagen 'lån-te' et par kolleger noget trådvæv, som blev fastgjort rundt om sengen, så han ikke kunne falde ud, og trådvævet blev pyntet med lidt blomster fra potteplanterne i vindueskarmen.

Næste dag ventede man spændt på, hvad Carl Ludvig Hansen havde at sige, 'men han var fuldkommen tavs, indtil Einer dri-

stede sig til at spørge til hans befindende. 'Måske synes I det er sjovt', sagde Carl Ludvig, men da jeg vågnede i morges og så, at jeg var spærret inde, at blomsterne voksede nedad og at jeg havde tøj på med blonder, så lukkede jeg øjnene igen og sagde til mig selv: »Nu er du blevet tosset Carl Ludvig«. Ja spøgen var vel nok drevet lovlig vidt.

Fru Bruun befandt sig godt i Padborg, men Einer savnede selvfølgelig vandet og skibsfarten. Det blev der rådet bod på, da han i 1933 blev udnævnt til toldkontrollør af 1' grad i Frederikshavn.

Jeg kom til at tænke på Einer Bruun og hans Frederikshavnertid for nogle år siden, da jeg mellem dagens post fik en sag fra Svendborg underskrevet af den da nybagte chef Niels Kjærboel. Som bekendt skal der to underskrifter på en toldseddel (eller skulle, for det er vel ændret nu), og frk Nielsen kom kort tid efter Bruuns tiltræden i embedet over på kontrollørkontoret, for at få hans underskrift på københavnerbådens toldseddel. Einer Bruun prentede med fast hånd sit navn på toldsedlen, holdt den ud i strakt arm og sagde med et smil. 'Ja, når de ser den ovre på kvæsthusbroen, så siger de. Han har faneme gjort det godt den lap-pedykker'. Det har selvfølgelig intet med Svendborg og Kjærboel at gøre, men alligevel.

Einer Bruun befandt sig godt i Frederikshavn. Han var den populære og hjælpsomme toldkontrollør, der ikke hængte sig i bagateller som vare-nr, eller lignende, og hvis assistenterne en gang imellem syntes, at deres kontrollør gik lovlig vidt, fik de gerne det svar. 'Å, hvad faen makker, Han har jo valuta'.

Det var skibsfarten, der havde hans store interesse, og her var jo nok af den, med rutebådene til Christianssand (der senere flyttede til Hirtshals), Göteborg, Oslo og Larvik.

Han kunne ikke forlige sig med at det var afholdsfolk, som drev Christianssand-ruten, så man ikke engang kunne få en sjus på en båd i udenrigsfart. Han fik vistnok til slut en eller anden ordning med hovmester, men da den nok ikke har været helt i overensstemmelse med de gældende bestemmelser, skal den ikke omtales nærmere.

Zum Vorde var skipper på Oslo-båden. Den gik i kombineret fart København-Frederikshavn-Oslo. En dag kom en af skibsdrengene over i toldkontrollen med en kasse, som han sagde skulle opbevares i toldkontrollen efter aftale med toldkontrolløren. Da assistenterne ville have nærmere besked fortalte Einer følgende.

Zum Vorde havde fortalt, at næste gang han kom til København skulle han giftes, hvorefter Einer Bruun med kraftig støtte fra lodsformanden forlangte, at så måtte han give en ordentlig frokost. Hertil svarede skipperen, at dette næppe lod sig gøre 'for så er vi i indenrigsfart, og så har toldpatrouillen lukket for al spiritus'. Så var det, at man blev enige om i god tid at pakke en kasse med nogle flasker snaps, et par flasker cognac og et par flasker whisky, og at deponere den i toldkontrollen, medens skibet gjorde københavner-turen.

Assisterne prøvede at overbevise kontrolløren om, at dette ikke var helt lovmedholdeligt, men Einer svarede 'Herregud, gutter, vi drikker det jo ombord'.

Einer Bruun havde nogle gode år i Frederikshavn, og da han senere blev udnævnt til toldforvalter i Kalundborg, tog byens borgere afsked med ham ved en middag på Hoffmanns hotel, hvor der ved bordet blev indsamlet adskillige hundrede kroner til en mindegave til den populære toldkontrollør. Gaven blev et maleri af Frederikshavner-maleren Carl Bovin 'Et parti fra havnen'.

Forinden havde toldassistent Hassing inviteret til afskedsmiddag med assistenterne, og det var her man under en pause i middagen blev enige om at høre pressens radioavis. Radioavisen begyndte som sædvanlig med dagens nyheder, men gik så over til at fortælle, at toldkontrollør Bruun, Frederikshavn, var blevet udnævnt til toldforvalter i Kalundborg.

Einer soled sig i den gunstige omtale, men syntes jo nok, at der blev overdrevet lidt med hensyn til det tab Frederikshavn ville lide ved hans bortrejse, men da radioavisen så fortsatte med at fortælle om den begejstring meddelelsen havde udløst i Kalundborg, bl a at en gravid kvinde havde fået et chock og var nedkommet i utide med drengetvillinger, og at hun nu havde bestemt, at de begge skulle hedde Einer, ja så blev han da klar over, at der måtte være noget fup med den radioavis.

Om tiden som toldforvalter i Kalundborg kunne der sikkert også fortælles en del, men her har jeg været på for stor afstand til at kunne følge hans gøren og laden.

Ølskattens indførelse og Carl Jacobsens kamp imod den

AF HANS H WORSØE

Skat på øl er ikke nogen moderne opfindelse, selvom de nuværende regler om ølbeskatning i Danmark direkte kun kan føres tilbage til loven om ølskat af 1 april 1891, som trådte i kraft 1 oktober samme år. Det er om denne lovs første tid, den følgende artikel skal handle, men som baggrund for den vil det være nyttigt først at trække et par hovedpunkter i den tidligere ølbeskatning i Danmark frem (1).

Fra det 13 århundrede har vi belæg på øl som handelsvare i Danmark - og samtidig nævnes skat på øl, nemlig i Jacob Erlandsøns københavnske byret af 13 marts 1254, hvor det hedder: 'De, som sælger øl i boder, skal årlig betale 2 ører i den skat, som hedder ølgæld, nemlig 1 om vinteren og 1 om sommeren', og dette var, selvom det lyder småt i nutidig mønt, et ret stort beløb.

Skat på importeret øl kender vi langt tilbage, men da Christian IV i februar 1621 forbød al indførsel af tysk øl, Pryssing undtaget, lagde man for at få de samme indtægter ind, 4 sk i skat på hver tønde malt i købstæderne, og 2 år senere 8 sk på hver tønde øl, der udførtes af købstæderne. Hermed var afgiften på råvarerne introduceret i ølbeskatningen, og denne form for beskatning holdt sig til 1851, da formalingssafgiften på malt bortfaldt, uden at der indførtes nogen ny afgift. Det skal dog tilføjes, at der stadig var told på importeret humle.

Flere gange i løbet af de næste årtier blev der gjort forsøg på at etablere en ølskat, og i begyndelsen af 1870'erne havde rigsdagen således nedsat et udvalg vedr. skat på 'Bayersk øl, andre fremmede ølsorter og mineralske vande'. Foranlediget af formanden for dette udvalg rettede finansministeriets første departement den 30 oktober 1871 en henvendelse til Generaldirektoratet for Toldvæsenet angående produktionen af bayersk øl.

Året efter lod Generaldirektoratet ved skrivelser af 31 juli og 2 oktober 1872 denne forespørgsel gå videre til de enkelte toldkamre. Ved samme lejlighed stillede man også nogle spørgsmål af rent teknisk karakter, nemlig om bayersk øl og andet øl fremstilledes i samme lokaler, og om de samme redskaber blev benyttet. Hvis dette ikke var tilfældet, kunne man nemlig lægge skatten direkte på redskaberne, som man en overgang havde gjort ved brændevinsbeskatningen.

Af de indkomne besvarelser, som rummer et stort og detaljeret bryggerihistorisk materiale, fremgår det, at der på daværende tidspunkt var 19 bryggerier, der tilsammen producerede omkring 77 000 tdr bayersk øl. Da en tønde beregnedes som 136 potten = 131,39 l svarer det til en årlig produktion på godt 100 000 hl eller 5½ l pr indbygger (2).

Carl Jacobsen, der netop i 1871 havde foretaget det første bryg på Ny Carlsberg,

Illustrationerne til denne artikel er hentet fra en billedserie på 12, tegnet af Axel Thiess til Ny Carlsbergs 25-års jubilæum den 17 februar 1896 (Carlsberg museet). Den viser øllets velsignelsesrige virkninger på folket, i modsætning til den stærke spiritus' og det alkohol-svage øls ødelæggelser. Ølskatten forvrider de sunde forbrugsvaner, men håbet om dens ophævelse er stadig levende. Gambrinus er en flandersk sagnkonge, øllets opfinder, hér i umiskendelig Jacobsensk skikkelse. I persongalleriet genkendes også skurkene, konseils-præsident og finansminister Estrup og venstreføreren Frede Bojsen.

fremkom med en række bemærkninger, som han til slut sammenfattede i følgende 'dødsdom' over lovforslaget, der var baseret på forskellen mellem overgæret øl og undergæret øl (bayersk øl) og imellem overgæret øl med over 3% alkohol (de engelske øltyper porter og ale, som Ny Carlsberg netop var anlagt for at fremstille) eller under 3% (de traditionelle hvidtølstyper):

Det er ovenfor vist, at man kan brygge særdeles godt bayersk øl med overgær, og at der ikke er nogen bestemt grænse imellem de to for-

mer. Det er fremdeles vist, at det er såre let at efterkomme lovens fordring om en alkoholmængde af 3% eller derunder, når øllet udleveres fra bryggeriet, og lade det gære videre hos forbrugerne, således at disse nyder deres 4% øl, uden at der betales skat. Følgen bliver, at der af loven i den foreliggende form ikke kan påregnes nogen væsentlig indtægt for statskassen.

På grund af disse tekniske vanskeligheder, og naturligvis på grund af udsigten til det ringe provenu, blev skatten igen i denne omgang opgivet. Af forsigtighedsgrunde

havde toldvæsenet ansat den årlige skattepligtige produktion, med et forventet dalende salg på grund af de stigende priser i en overgangsperiode, til 70 000 tdr, der kunne beskattes med 2 rdl 80 sk pr tønne, hvilket ville give 198 000 rdl. Imidlertid måtte så talden på humle, der hidtil havde givet 63 000 rdl afskaffes, således at netto-provenuet kunne anslåes til 135 000 rdl, og det ansås ikke for tilstrækkeligt.

I løbet af 1870'erne arbejdedes der videre med sagen. Man endte med et forslag om skat på undergæret øl med over 2% (vægtprocent.) alkohol og skatten skulle hvile på malten. Dette forslag vedtoges af folkettingen, men forkastedes af landstinget 1881, som ønskede skatten lagt på ølurten eller det færdige øl.

Så gik der atter 5 år til sagen i 1886 blev taget op med et forslag, at det færdige øl

skulle beskattes, hvis det indeholdt mere end $2\frac{1}{2}$ vægtprocent alkohol. Endvidere skulle skatten gradueres efter øllets styrke, idet øl med mellem $2\frac{1}{2}$ og $4\frac{1}{2}$ % skulle beskattes med 10 kr pr tønde, øl med over $4\frac{1}{2}$ % med 5 kr ekstra pr tønde for hver yderligere procent. Dette forslag kom til at danne grundlaget for en række politiske forhandlinger på højeste plan mellem den modera-

te del af Venstre og finansminister Estrup fra 1889 og fremad.

Fra bryggeriernes side var man i høj grad klar over den truende fare, og medens loven var til behandling i folketinget i efterårssamlingen 1890 indkaldtes til et stort bryggermøde i København.

Mødet afholdtes den 1 december 1890, og her spillede Carl Jacobsen, som natur-

ligt var, en fremtrædende rolle, selvom det ikke ved denne lejlighed lykkedes for ham at få dannet en bryggeriforening, således som han havde håbet.

Mødet vedtog en udtalelse, der indsendtes til regering og rigsdag, og heri gjorde man opmærksom på, at loven på uheldig måde ville begunstige brændevinsbrænderierne på bryggeriernes bekostning. Hvis det var uundgåeligt, at forslaget blev ophøjet til lov, måtte man samtidig gennemføre en tilsvarende forhøjelse af skatten på brændevin og vin. Et øget brændevinsforbrug på bekostning af det mildere bayerske øl kunne ikke undgå at få uheldige sociale konsekvenser, og loven ville, efter Carl Jacobsens mening, være en skæbnsvanger uretfærdighed ikke alene mod bryggerne, men mod hele samfundet (3).

Denne gang lod ølskatten sig imidlertid ikke standse (4). Loven blev vedtaget og fik 1 april 1891 Christian IX's underskrift og er kontraserigneret af J B S Estrup. Lovens første og begyndelsen af dens anden paragraf lyder:

§ 1. Enhver, der som ejer eller forpagter fremtidig vil brygge øl til salg, er forpligtet at erhverve næringsadkomst og føre autoriserede handelsbøger.

Om enhver udstedt næringsadkomst har den autoritet, der udsteder samme, uopholdelig at gøre indberetning til den embedsmand, hvem ledelsen af kontrollen med ølbrygningen er overdragen.

§ 2. Af alt her i landet i salgsbryggerier eller andelsbryggerier tilvirket øl, som ved udlevering fra bryggeriet indeholder $2\frac{1}{4}$ vægtprocent alkohol eller derover, svares i skat til statskassen 10 kr for hver tønde af indtil 144 pletter (forholdsvist af brøkdelen af en tønde) overensstemmende med de nedenfor givne regler.

Tilvirkning af øl, som holder mere end 6 vægtprocent alkohol er forbudt.

Intet øl må fraføres bryggerierne, forinden det er bragt i den efter dets almindelige beskaffenhed og regelmæssige bryggemåde til nydelse fuldfærdige tilstand.

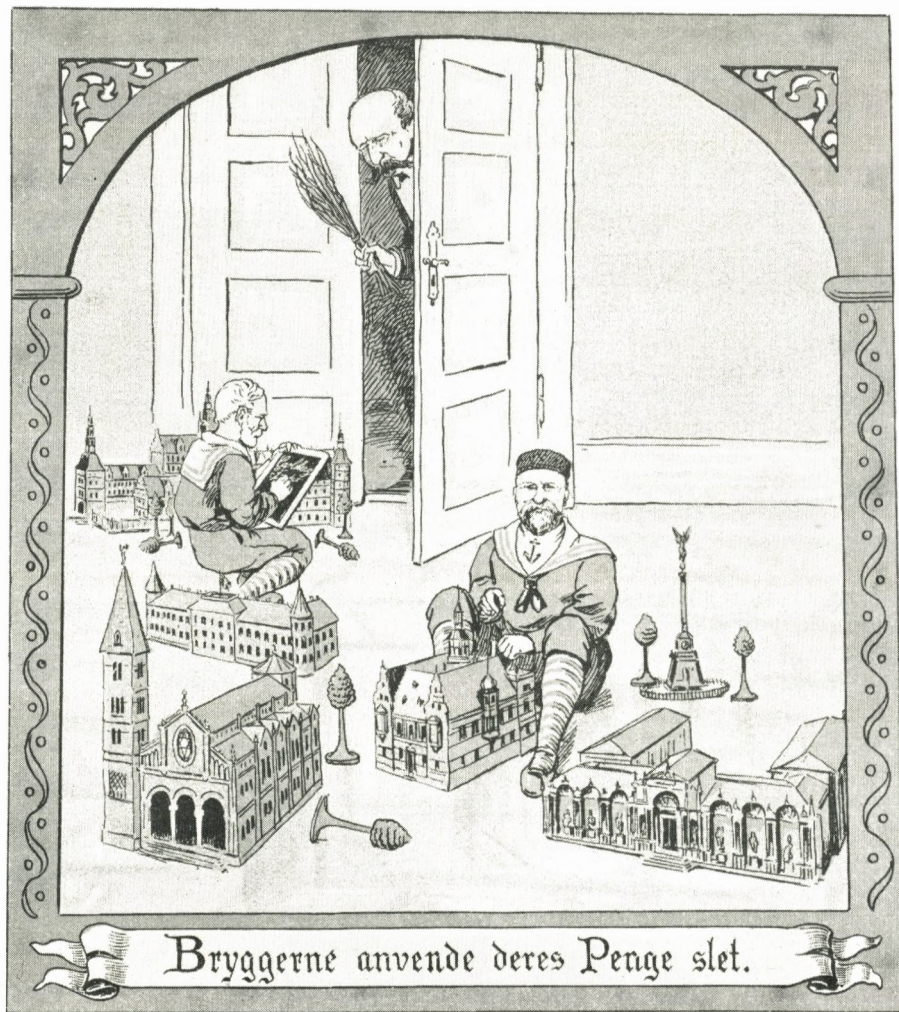
Den sidste sætning er lovgivningsmagtens svar på Carl Jacobsens ovenfor citerede bemærkning om, at der kunne laves øl, der gærede videre på flasken. I § 3 bestemmes, at

Oppebørselen af skatten og den med samme forbundne kontrol samt tilsynet med bryggerierne henlægges under toldbestyrelsen og udføres ved de dertil beskikkede embedsmænd, som på enhver tid af døgnet har fri adgang til ethvert salgsbryggeri eller andelsbryggeri, hvad enten der brygges skattepligtigt øl eller ikke i samme.

Til opfyldelsen heraf bestemtes det, at der skulle ansættes en inspektør i anden lønningsklasse og 5 kontrollører i tredje lønningsklasse. Som leder af 'Controllen med Bryggerierne og Ølbeskatningen', som inspektoratet hed i den første tid, udnævntes den 8 maj 1891 J L Moltzen og som kontrollører konstitueredes Petro Linné Pasbjerg, Ludvig Emilus Bangert, Ove Hofmann-Bang, August Valdemar Christensen og Philip Emanuel Gram.

Hermed er de to hovedpersoner i den konflikt, der snart skulle opstå, placeret i deres udgangspositioner, og det kan derfor måske være rimeligt at give deres vigtigste data.

Carl Christian Hilmann Jacobsen var født den 2 marts 1842 i København som eneste barn af brygger, kapt J C Jacobsen (1811-87) og hustru Laura Cathrine Holst (1819-1911). Da han var 5 år gammel opkaldte faderen sit nye bryggeri 'Carlsberg' efter ham, og det var ganske naturligt, at han gik i faderens fodspor som brygger og som mæcen for kunst og videnskab. Om

hans ungdom hedder det (5) 'at den retline-
de opdragelse til pligt og lærdom godt kun-
ne have medført en reaktion...', men Carl
Jacobsen, hvis selvstændighed, ja trods se-
nere hen ved mange lejligheder lagde sig
for dagen, var lige til sit 24 år så lærevillig
og lydig, at forældrene bekymrede talte om
hans mærkelige uselvstændighed.

Han blev student, studerede ved Poly-
teknisk læreanstalt, og drog derefter på 4
års studierejse til bryggerier i udlandet. Ef-
ter sin hjemkomst i 1870 lejede han et an-
neksbryggeri af faderen, der imidlertid op-
sagde ham i 1882, hvilket førte til en bitter
strid, der først bilagdes året før faderens
død 1887.

Carl Jacobsen var en dygtig driftsleder efter tidens patriarkalske system, og en fremragende forretningsmand og organisator. Netop i årene omkring 1890 stod han velnok i sin fulde kraft. Om hans karakter hedder det i Dansk biografisk leksikon(5), at han var af høvdingeformat, både legemlig og åndelig, varmblodig snart charmerende snart brysk, men i sidste tilfælde altid beredt til anger og forsoning.

Jørgen Ludvig Moltzen, hans modspiller i denne sag, var heller ikke nogen helt almindelig mand (6). Han var et par år ældre end Carl Jacobsen, født på godset Carlsborg, der ejedes af hertug Carl af Glücksborg, i Karby sogn (Sydslesvig) 2 april 1840. Han var ældste barn af husmand og skomager Peter Moltzen og hustru Catharina, født Nissen. I kraft af 3 års skolegang i cand theol Hansens institut i den nærliggende flække Kappel, lærte han at beherske såvel tysk som dansk i tale og skrift. 15 år gammel begyndte han som kontorist på toldkontoret i Arnæs, fortsatte derefter i Flensborg og som fuldmægtig i Holnæs, Frederikssund og Næstved. Han deltog som sekondløjtnant i krigen 1864 og efter Slesvigs afståelse blev han konstitueret toldassistent på den gamle slesvigske ø Ærø, der jo forblev ved Danmark.

I juli 1866 fik han udnævnelse som virkelig toldassistent med tjeneste i Lemvig, hvor han 17 marts 1868 tillige fik bestalling som kgl translatør i tysk. Senere på året udmærkede han sig i den grad ved den russiske fregat Alexander Newskys stranding den 25 september, at han blev dekoreret med St. Stanislaus ordenen. Fra slutningen af 1868 til 1873 var han tjenestegørende i Korsør, herefter i København, hvor han i 1878 udnævntes til kontrollør. I 1887 var han en periode konstitueret som toldkasserer i København, og ledede herefter indførelsen af den Siemenske spiritusmåler til bestemmelse af mængden og styrken af al-

kohol i henhold til loven om beskatning af brændevinsbrænding af 1 april 1887. Året efter blev han toldinspektør.

Indførelsen af Siemenske spiritusmåler til bestemmelse af mængden og styrken af alkohol i henhold til loven om beskatning af brændevinsbrænding af 1 april 1887. Året efter blev han toldinspektør.

Om hans væsen hedder det i en nekrolog (6), at det udtrykte den grundige, erfarne, solidt funderede embedsmands sikre ro. Hans myndighed var selvfølgelig og derfor aldrig sårende.

Moltzens tanker om ølskatten kender vi fra en artikel fra hans hånd (7). Han skriver her i bl a:

Er det udelukkende for at få en statsindtægt, og vil man beskatte alle ølsorter, turde skatten på råmaterialet (maltet) være den retfærdigste, idet man vel kan gå ud fra, at mængden af det benyttede materiale hovedsagelig bestemmer det færdige produkts værdi, omend også andre faktorer, t. eks længere lagring og kostbare fremstillingsmåder, kan være medvirkende. Vil man derimod ramme alkoholet i øllet, som supplement til den almindelige brændevinsskat, så vil idealet selvfølgelig være at undersøge alkoholindholdet i øllet og så opkræve en bestemt afgift af hver pot absolut alkohol, ligesom dette sker i brændevinsbrænderierne. Imidlertid støder dette på næsten uovervindelige hindringer.... Betragter man forbrugets tiltagen af det mere alkoholholdige øl (bayerskøl) hos os, så taler tallene for sig selv.... I 1857 ansloges den samlede produktion til godt 50 000 tdr, i 1871 til 100 000 tdr, i 1882 til 600 000 tdr, hvorimod brændevinsproduktionen samtidig aftog noget. Med disse tal for øje kan det ikke forbavse, at regeringen i rigsdagssamlingerne 1889-90 og 1890-91 fremkom med lovforslag om en skat på de mere alkoholholdige ølsorter, en skat som skulle ramme alkoholen, for at forhindre en yderligere stigning i forbruget og modvirke misbrug af alkoholen, foruden at skatten tilførte statskassen en indtægt som kompen-

sation for tolden på sukker og petroleum, som samtidig med ølskattens indførelse nedsattes betydeligt. Da man altså nærmest tog sigte på, med en ølskat at ramme alkoholen, så lå det nær, efter det ovenfor udviklede, at lægge skatten på det færdige produkt, idet en skat på råmaterialet ikke ville have været retfærdig, da maltet ikke står i noget bestemt forhold til alkoholen, fordi alkoholdannelsen både beroer på lagringstiden,

tilvirkningsmåden og gærsorten, som benyttes. Spørger man nu, om den ved lov af 1 april 1891 indførte beskatningsmåde nogenlunde rammer alkoholen i de forskellige ølsorter ligeligt, så må dette besvares bekræftende. De almindelige gængse baierske ølsorter: lagerøl, pilsnerøl, wienerøl osv holder nemlig omkring 4 vægtprocent alkohol (mellem 3,5 og 4,5 pct) medens kun export-øl og porter, hvis forbrug imidlertid, som

bekendt er forholdsvis ringe, indeholder noget mere alkohol. Tager man dernæst hensyn til, at den nuværende kontrol kun koster staten mellem 25 og 30 000 kr årlig, hvorimod en effektiv kontrol på bryggerierne, som absolut havde været nødvendig under enhver anden beskatningsmåde, lavt anslået ville have medført en udgift af 140 à 150 000 kr, så synes det at være indlysende, at valget af skattesystemet, fra statens side betragtet, ubetinget har været heldigt.

Moltzen var altså tilfreds med loven, både set ud fra et forvaltningsmæssigt synspunkt og set fra det synspunkt, at den skulle virke som en bremse på det hastigt voksende forbrug af bayersk øl.

Fra lovens vedtagelse til dens ikrafttræden 1 oktober 1891 gik et halvt år. I denne periode var der meget, der skulle nåes, og efter etableringen af det nye inspektorat, må vi tro, at en af Moltzens første embedspligter har været udarbejdelsen af den vejledning om lovens udførelse i praksis, som 28 august 1891 kunne udsendes til samtlige bryggerier.

Efter Carl Jacobsens mening var der i denne vejledning visse dunkle punkter, og for at få dem oplyst opsøgte han i begyndelsen af september toldinspektør Moltzen. Under samtalen spurgte Carl Jacobsen, hvorledes han skulle forholde sig med øl, der blev foræret væk i veldædigt øjemed, eller som blev konsumeret hjemme hos ejeren eller hos funktionærerne. Det måtte da være skattefrit? Det mente Moltzen imidlertid ikke, men Carl Jacobsen henviste til lovens bestemmelse om ret til hjemmebrygning til eget forbrug. Hvad nu, hvis han oprettede et specielt forsøgs- og hjemmebryggeri til dette formål? Dette betegnede Moltzen som 'et tankeeksperiment', som der ingen grund var til at drøfte videre, og samtalen sluttede kort efter (8).

I inspektoratet fulgte nu nogle travle må-

neder: alle bryggerier, selv de mindste hvidtølsbryggerier, skulle registreres, salgsbøger konfereres og et utal af ansøgninger om fritagelse afslåes. Fem kontrol-lører berejste landet og udtog prøver, blandt andet af det lumske 'gammeltøl', der endnu blev fremstillet flere steder, og der har ikke været tid til at spekulere på Ny Carlsberg direktørens 'tankeeksperiment' i inspektoratet.

Tanken vedblev imidlertid at beskæftige Carl Jacobsen. Havde han her fundet det svage punkt i loven, den liden tue, der kunne vælte det store læs og atter give dansk bryggeriindustri tålelige vilkår at virke under? Han øjnede en mulighed for igen at tage kampen op mod den i hans øjne uretfærdige lov.

Den 15 januar 1892 sendte Carl Jacobsen sit første brev til inspektør Moltzen. Brevet lyder i sin helhed:

Hr inspektør Moltzen

Jeg undlader ikke herved at meddele Dem, at jeg uafhængigt af mit salgsbryggeri Ny Carlsberg har indrettet et 'Hjemmebryggeri'.

Skønt jeg formentlig ikke behøver at ulejlig Dem med dette 'bryggeri's' tilstedeværelse, da det ikke sorterer under salgsbryggeriet, kunne det dog måske være rigtigt, at jeg nærmere forklarede Dem dets indretning og virksomhed, hvis De måtte ønske sådan, og jeg ville i så fald bede Dem meddele mig, når det måtte være Dem belejligh at modtage mig. Måske var det bedre, at De så bryggeriet - i så fald skal jeg være tilstede til hvilken tid, De måtte bestemme.

Jeg skal her kun tilføje, at dette bryggeri har den dobbelte hensigt, dels at levere øl til 'Gaardens' private forbrug, dels at være en del af mit laboratorium, hvor jeg kan anstille forsøg i større målestok, end det lader sig gøre i laboratoriet. Det er indrettet til at brygge 2½ tdr malt ad gangen. Der bliver selvfølgelig ført nøjagtige bøger over forsøgene. Derimod antager jeg, at der ligesålidt skal føres autoriserede bøger over dette

bryggeri som over ethvert andet, der ikke er salgsbryggeri.

Med højagtelse, Deres ærbødige
Carl Jacobsen.

Forsøgs- og hjemmebryggeriet var ikke en nydannelse fra grunden, men blot en omdannelse af det allerede eksisterende forsøgsbryggeri. Det fremgår således af indberetningen ved lovens ikrafttræden, at der allerede i marts 1891 på forsøgsbryggeriet var blevet tilvirket såvel pilsner som lagerøl, hvoraf der endnu 1 oktober

var en beholdning på 8 tdr pilsner og 20-30 tdr lagerøl.

Til belysning af forsøgsbryggeriets virksomhed iøvrigt kan det oplyses, at Carl Jacobsen i 1892 meddeler, at det også er hans hensigt at fremstille 'det såkaldte københavnske hvidtøl' og andre skattefrie ølsorter. Forsøgsbryggeriet havde til huse på Ny Carlsberg (matr. nr 20 A Valby) og aftapningsanstalten Activ, Pileallé 7. Brygstuen med mæskekar, kokekeddel, varmtvandsbeholder og svaalebakke var adskilt til en særlig afdeling, men gæringen fandt sted i salgsbryggeriets gærkar og lagringen i dets lagerkælder, ligesom der benyttedes fælles arbejdskraft.

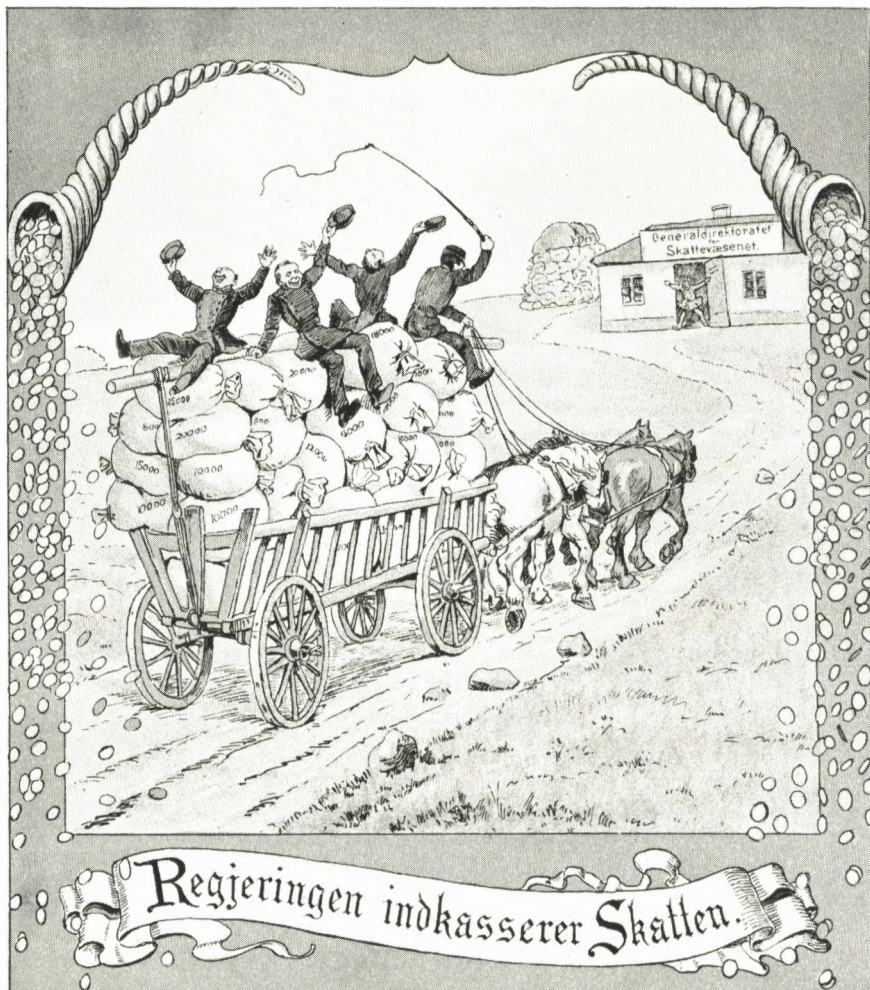
I januar 1892 var der brygget ialt 14 bryg på forsøgsbryggeriet, hvortil der var anvendt fra 370 til 448 pund malt pr bryg, undertiden med tilsætning af ca 4% ris, hvoraf der blev ca 6-7 tdr øl pr bryg, fremstillet af en urt med ca 11-14% Balling. Ialt beregnes bryggeriet til at kunne producere ca 2000 tdr øl årligt, et kvantum som mange af provinsens små bryggerier næppe nåede. Hvis det kunne lykkes at få dette godkendt som 'hjemmebryggeri' og derfor ikke omfattet af lovens bestemmelser, ville det være meget let at påvise, at lovens bestemmelser om kontrol i virkeligheden ikke lod sig udføre i praksis.

I Inspektoratet var man straks klar over sagens alvorlige aspekter, og at Carl Jacobsen på grund af hele sin position kunne blive et meget farligt eksempel for lovens praktiske gennemførelse, hvis han fik dispensation. Moltzen søgte straks kontakt med Carl Jacobsen og forklarede, at inspektoratet måtte betragte dette forsøgsbryggeri som en del af salgsbryggeriet, når både gæringen og lagringen foregik i salgsbryggeriets lokaler. Man måtte derfor kræve, at både indmæskningen og udleveringen af øllet skulle indføres i de autoriserede driftsbøger for salgsbryggeriet.

Carl Jacobsen stillede sig fuldstændig afvisende, men Moltzen satte trumf på og afsluttede diskussionen med at give Carl Jacobsen tre dages frist 'hvorefter man imødeså hans skriftlige beslutning'. Denne indløb den 23 januar hvor Carl Jacobsen erklærede sig villig til *indtil videre* at føre skattebogen, men samtidig erklærede, at salgsbogen ville stå fuldstændig in blanco, da der ikke solgtes af produkterne. Den 27 januar udleverede kontrollør Pasbjerg salgsbogen og gjorde det klart, at også udleveret øl skulle indføres. Da Carl Jacobsen nægtede at anmelde bryggeriet som et blandet bryggeri, selvom han som ovenfor anført også ville brygge hvidtøl, foretog kontrollørerne Pasbjerg og Gram en undersøgelse på stedet, som viste, at de i januar foretagne indmæskninger ikke var indført.

For disse ting redegjorde Moltzen i en 6 sider lang indberetning til generaldirektoratet 4 februar 1892, idet han konkluderede, at 'det såkaldte forsøgs- og hjemmebryggeri er en integrerende del af bryggeriet Ny Carlsberg, og det må være underkastet bestemmelserne i loven om ølskat af 1 april f. å. i et og alt'. Og idet Moltzen beder om generaldirektoratets resolution i sagen fortsætter han:

Spørges der nu om grunden til, at hr Jacobsen synes at ville tiltrodse sig den ret at have et forsøgs- og hjemmebryggeri ved siden af, og uafhængigt af salgsbryggeriet 'Ny Carlsberg', for der at kunne foretage forsøg, samt at kunne forsyne sin husholdning, og muligvis sine venner, bekendte og foreninger gratis med skattepligtigt øl uden at erlægge skat deraf, fordi der ikke bliver solgt noget fra dette bryggeri, så skal inspektoratet hertil tillade sig at bemærke, at man efter de mundtlige forhandlinger, der er ført med hr. Jacobsen, har fået det indtryk, at det ikke er pengespørgsmålet, der her er det afgørende, og at det ikke er for at berige sig på statskassens bekostning. - Han har ved sine mundtlige udtalel-

ser anvendt en kritik af ølskatten og loven, og gentagne gange ladet udtryk falde, som kunne tyde på, at han nærer den tro ved personlige fortolkninger af loven at kunne omgå bestemmelserne, for derved at bevise at loven af 1 april f. å. er uigennemførlig, og så mangelfuld affattet, at det er nødvendigt, at lovgivningsfaktorerne sættes i bevægelse for ikke alene at tilvejebringe tillæg til samme, men at det vil gå op for dem, at det er nødvendigt, at spørgsmålet om ølskatten

bliver behandlet påny, og at følgen vil blive, at om end ikke selve skatten derved vil falde bort, så dog at skatten nedsættes, idet alt øl (også hvidtøl) må belastes med en lavere skat, ligesom han har ladet sig forlyde med, at hans fortolkning af loven kun kan omstødes ved en højesteretsdom. Det eneste, som kan fremføres til hr Jacobsens undskyldning for, at han tror at kunne trodse kontrollen ved at nægte at udføre de tjenstlige pålæg, der gives ham, men at han føl-

ger sit eget hoved og anvender sin egen fortolkning af loven, er den omstændighed, at han er uvant for at stå under nogen statskontrol, og ikke tilbøjelig til at underordne sig andres meninger overhovedet.

Indberetningen slutter med, at man må anse forseelsen for grov og hr Jacobsens hele fremgangsmåde for farlig, navnlig når man tager hensyn til hans sociale stilling, og at han let kan afgive et farligt eksempel, hvis der ikke skrides alvorligt ind.

Der kan næppe være grund til at betvivle, at Moltzen har vurderet Carl Jacobsens motiver rigtig, og først hermed forstår man den stædighed, hvormed Carl Jacobsen vedblev at forfølge sagen.

Generaldirektoratet gav den 13 februar Moltzen medhold, men på dette tidspunkt havde Carl Jacobsen for at forberede gennemførelsen af sagen ved domstolene allieret sig med højesteretssagfører P G C Jensen, der imidlertid ikke synes at have bestyrket hans synspunkter, men tværtimod rådet ham til at frafalde kravet om fritagelse for bogføringspligt. I mellemtiden indtrådte en ny fase, idet Moltzen ved besøg på bryggeriet konstaterede, at 'de på bryggeriet boende herrer' overinspektør Valdemar Henningsen, inspektør Vogler og lederen af aftapningsanstalten Activ, inspektør Munch, fik prøver hjemsendt uden at disse blev ført i salgsbogen. Det samme gjaldt Carl Jacobsen, der fik øl sendt til sin privatbolig, Frydendalvej 26. Alle indrømmede, at en del af disse prøver indgik i husholdningen, men at det var umuligt at definere hvor stor denne del var. Det synes at være kommet til et sammenstød mellem Moltzen og Carl Jacobsen, og da Moltzen betegnede Jacobsens bolig som ikke hørende til bryggeriet, svarede denne vredt:

I mit hus er bryggeriets hoved, der er hjernen, hvorfra det hele styres, og hvorfra alle tråde ud-

går, der omspænder hele virksomheden, og det er altså den vigtigste del af bryggeriet, min hustru og mine børn er mine medhjælpere...det er nødvendigt for mig, at jeg prøver øllet, forinden det kommer i handelen, og prøver er frie!

Dette resulterer i en ny indberetning den 22 februar 1892, men nu er det ligesom sagen vender. Få dage efter opsøgte Carl Jacobsen generaldirektøren for skattevæsenet E D G Blechingberg og muligvis også konseilspræsident J B S Estrup. Efter mødet præciserede han sine synspunkter i et brev, der desværre kun er stillet til 'Deres Excellence', men det må formentlige være Estrup, for brevet slutter efter en argumentation for skattefrihed for alt øl til hjemmebrug med følgende passus: 'Dette hovedsynspunkt må afgøres enten ved en juridisk procedure eller, hvad der ville være bedre, ved et pennestrøg af Deres Excellence!' Heller ikke på højeste sted mødte Carl Jacobsen forståelse for sine synspunkter, formentlig fordi loven var resultatet af et for regeringen værdifuldt kompromis, som ikke måtte forspildes.

Da Carl Jacobsen kunne se, at han ikke kunne komme igennem med sine synspunkter, strakte han hånden frem til forsoning. Den 29 februar 1892 anerkendte han officielt bogføringspligten på forsøgsbryggeriet uden at gå til domstolene, under den forudsætning, at også toldvæsenet ville vise sig imødekommende og trække de bebudede sanktioner tilbage, hvilket også skete.

I begyndelsen af marts skrev han to private breve til Moltzen, hvor det hidtidige 'Deres ærbødige' er afløst af 'Deres hengivne', og brevet af 7 marts 1892 slutter: 'Den lov er virkelig så uklart redigeret, at det er såre vanskeligt at vide, hvad der er ret eller uret'. Dagen efter aflægger han besøg til en privat samtale med Moltzen, hvor man kommer til forståelse om en mindelig ordning.

De to retlinede, men måske lidt stejle personligheder havde lært at respektere hinanden. Selvom deres indstilling til ølskatten var grundforskelligt blev deres samarbejde fremover loyalt og gnidningsfrit. Dette resulterede bl a i, at Moltzen underhånden kunne meddele bryggerierne, at man på allerhøjeste sted var indforstået

med, at drikkeøl, der udleveredes til arbejderne, var skattefrit på betingelse af, at der kun udleveredes mindre kvanta pr mand. Ved en senere revision af loven kom bestemmelserne herom med.

Bryggeriernes frygt for en katastrofal nedgang i salget af bayersk øl viste sig at være overdimensioneret, for efter et kort tilba-

geslag steg salgskurverne atter, og trods adskillige forhøjelser siden ligger Danmark med et årligt forbrug pr indbygger på 128 l som nr 5 blandt de mest øldrikkende nationer i Europa, kun overgået af Vesttyskland, Belgien, Czekoslovakiet og Luxembourg (9).

Noter:

En kortere udgave af artiklen har under titlen Carl Jacobsen og kampen mod ølskatten været trykt i brygmesteren 1970 s 263 ff.

1. Overtoldinsp. J A Kroman: Ølbekskatningen i Danmark, en historisk oversigt. Brygmesteren 1959, s 69 ff. Kristof Glaman: Bryggeriets historie i Danmark, 1962, s 90 ff.

2. Hans H Worsøe: Produktionen af bayersk øl i Danmark for 100 år siden, Brygmesteren 1968, s 261 ff.
3. C Nyrup: Ny Carlsberg, Et jubilæumsskrift 1896, s 144.
4. Tidsskrift for Toldvæsen 9 årg (1891). A F-biger: Ølskat (s 141 ff og 155 ff)
5. Erik Zahle i Dansk Biografisk Leksikon 2.udg, s 277-88
6. Nekrolog i Maanedsskrift for Toldvæsen 1 maj 1909.
7. Tidsskrift for Toldvæsen 11 årg (1893). J L Moltzen: Ølskatten, s 149 ff.
8. Det arkivalske kildemateriale til hele det følgende afsnit findes på Rigsarkivet, 2 afdl: Tolddirektoratets arkiv 4. gr. 13.l: 2 a Journalsager 1891-92
9. Michael Jackson: Den store bog om øl, 1977, s 20.

Toldhistoriske noter

Under denne rubrik bringes småstykker, omtale af toldhistorisk litteratur, arrangementer, mv

I anledning af Redningsvæsenets 125-års jubilæum i 1977, udsendte Museet for Thy og Vester Han Herred 'Redningsvæsenet - 125 år. Stranding på kysten af Thy og Vester Han Herred' af Robert Svalgaard.

Det er en smukt opsat, gennemillustreret publikation, med en levende og ofte spændende tekst: Hvordan forløber strandingen; reddes skib og besætning?

Svalgaards fremstilling omfatter institutionerne indenfor Redningstjenesten, dens organisation, materiel og personale, fra de første primitive roredningsbåde, til vore dages selvrejsende motorredningsbåde, der indgår som led i søredningstjenesten, sammen med bl a flyvevåbnets helikoptere.

Udviklingen har medført nedlæggelse af de fleste redningsstationer i land. Svalgaard redegør for hver enkelt oprettelse og eventuelle nedlæggelse; for lokale bjærgelav og strandfogeder; samt meget mere. Overalt oplives fremstillingen af beretninger om konkrete strandinger og redningsaktioner.

Toldvæsenets interesse ved strandinger var og er knyttet til det bjærgede og ilanddrevne gods, for at intet skulle unddrages toldbehandling. En stranding medførte ofte en vidtløftig registrering og senere toldberigtigelse. Ved siden heraf deltog toldvæsenets embedsmænd også aktivt i redningsaktionerne; fx var strandkontrolløren ofte leder af den lokale redningsstation.

red.

Fra pensioneret distriktstoldchef Knud Jensen har vi modtaget følgende:

Lys og stager

A/S Asp & Holmblad fejrede i oktober 1977 sit 200 årsjubilæum og udsendte i den anledning en af Mogens Eilertsen forfattet bog om selskabets virksomhed i de mange år. Heri fortælles bl a lidt toldhistorie:

I 1730 lod Kong Christian den 6. foretage en registrering af de danske lysestøbevirkomheder, der solgte fra egen adresse eller var leverandører til høkere eller købmandshuse. Der var kun 17 virksomheder igang, hvoriblandt fandtes 3 sæbesyderier og et trankogeri, som leverede hovedparten af den lygtetran, der blev brugt.

Fra England og Frankrig mærkedes tydeligt den voksende industrialiserings konkurrence overfor de hjemlige virksomheder og derfor måtte en oplyst, enevældig monark naturligvis også have 'fakturier' i sit rige.

Kongen indforskrev derfor 60 manufakturister til Danmark og gav dem 30 000 daler kurant i støtte fra den kongelige kasse. Men selv om antallet af fabrikker i København derfor steg, var det alligevel galt med afsætningen. Blandt andet fordi den almindelige forhandler foretrak at få sine varer hjem direkte fra udlandet på trods af det eksisterende forbud.

Men kongen havde jo sine 30 000 kurante daler i klemme hos de danske fabrikører, så da han i 1739 erfarer, at de snu københavnske kræmmere ligger inde med store lagre af forbudte udenlandske varer, griber han ind og lader deres laug idømme dem en kæmpebøde for toldsvig. Ejendommelig nok beløber bøden sig til præcis 33 000 daler.

Efter Christian den 6.'s velmente industrielle anstrengelser fortsætter den kongelige bevågenhed under hans efterfølger Frederik den 5., der samler mængder af importforbud i den omfattende kongelige toldforordning fra 1762. For der smugles stadigvæk.

Dette kan selvfølgelig ikke tolereres og kongen opfordrer derfor sine embedsmænd til at støtte

køb af danske varer, så vil han til gengæld huske dem, når de søger forfremmelse i embedet. Og han beder også alle præster om hjælp den 6. december 1766. Fra prædikestolen skal man foreholde den danske befolkning det ugudelige i smugleri.

Ak ja - hver tid har sine besværligheder og sine løsninger!

Told-Boden

Under denne rubrik bringer ZISE gratis annoncer for medlemmerne, såvidt pladsen tillader det. Annoncer indsendes til redaktøren.

Søges:

Festskrift til Erik Arup

L V Birck: Told og Accise

Kristof Glamann: Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. århundrede.

Toldbiblioteket, tlf 01-54 73 49.

Søges:

Alt vedrørende Grænsegendarmeriet; regler, skrifter og uniformer har stor interesse

*Jens Bruhn, Hegnsvej 77, 2850 Nærum
tlf 02-80 57 03*

Søges:

Jens Jensen: Det danske Gendarmerikorps
H Jeff Nielsen, Nordmarksvej 3 C, 2300 Kbh S.

Søges:

Tage Kaarsted: Almueskæbner

Fra Ribe Amt, 1917 og 1918.

Maanedsskrift for Toldvæsen, 1916 - 1929.

Søges:

Herm Andersen: Kjøbenhavns Toldbod
*Holger Munchaus Petersen, Frankrigsgade 76,
2300 Kbh S*

Tilbydes:

Herm Andersen, m fl: Det danske toldvæsen.

Aage Rasch: Dansk toldpolitik 1760 - 1797.

C F Holm: Bidrag til Sundtoldens Historie.

Københavns Frihavn 1894 - 1944.

*Gunnar Jakobsen, Godthåbsvænget 25,
2000 Kbh F*

Søges:

Jens Jensen: Det danske Gendarmerikorps
*Laurits Lytve-Larsen, Mågen 7,
6400 Sønderborg*

Foreningsmeddelelser

Toldhistorisk Selskabs stiftende generalforsamling afholdtes mandag den 24 oktober 1977, i toldvæsenets lokaler på Den kongelige grønlandske Handel, bygning K, i Strandgade.

De ca 100 fremmødte vedtog vedtægter for Selskabet og valgte dets bestyrelse. Et udførligt referat af generalforsamlingen er trykt i Toldnotatet, nr 215, november 1977, s 215 f. Tolddirektør V E Parvings indbydelsestale er trykt først i dette nummer af ZISE.

Efter generalforsamlingen holdt museumsdirektør, dr phil, Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, et levende og morsomt foredrag om træk af Sundtoldens historie.

Det 1. bestyrelsesmøde afholdtes fredag den 25 november 1977, i tolddirektørens mødelokale.

Under dagsordenens 1. punkt konstituerede bestyrelsen sig med departementschef P Gersmann som næstformand, toldassistent Gunnar Jakobsen som sekretær, og toldinspektør Robert Svalgaard som kasserer. Ifølge generalforsamlingsvalg er tolddirektør V E Parving Selskabets formand, arkivar Jan Kanstrup redaktør af tidsskriftet.

Som 2. punkt førtes der en indgående drøftelse af de initiativer Selskabet kan og bør tage til fremme af den toldhistoriske interesse og forskning. Endelige beslutninger blev ikke vedtaget, men der skal arbejdes videre med planer om indsamling af beretninger, billeder og genstande med tilknytning til toldvæsenets nyere fortid. Videre at Selskabet bør fremme studier af forskellige toldhistoriske emner, og endelig at der afholdes medlemsmøder, også udenfor København.

Under en drøftelse af tidsskriftets forhold, godkendte bestyrelsen retningslinierne for dettes redaktion. Det søges udsendt med 3 årlige numre, hver på 30 - 40 sider. Når første nummer foreligger, skal der iværksættes en hvervekampagne.

Endelig vedtoges det, at Selskabet søger optagelse i Dansk historisk Fællesforening, hvorved medlemmerne får lejlighed til at købe Fællesforeningens og en del andre historiske foreningers publikationer til favørpris.

Inde i bladet

V E Parving: Om Toldhistorisk Selskab	3
Arne Hægstad: I lære på Københavns Toldbod for 40 år siden	6
Jan Kanstrup: J C Ernst og Københavns toldbod 1733	11
Kai Suhr: Noget om Einer Bruun	19
Hans H Worsøe: Ølskattens indførelse og Carl Jacobsens kamp imod den	22
Toldhistoriske noter	37
Told-Boden	38
Foreningsmeddelelser	39

Vejerboden, Grove Vægt, omkring 1915 (Toldmuseet).